

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

**“ Uluslararası ticaret açısından Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin analizi ”
konusunda**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ƏLƏKBƏROV ŞAHİN DAĞBƏYİ

BAKÜ – 2020

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

**Uluslararası Yüksek Lisans ve
Doktora Merkezi'nin direktörü
Doç. Dr. Fariz Ahmedov Salih**

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **2020**

**“ Uluslararası ticaret açısından Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin analizi”
konusunda
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Ana bilim dalının şifresi ve adı: 060401 - Dünya ekonomisi

Bilim dalı: Uluslararası ticaret

Grup: 842

Tez yazarı
Şahin Ələkbərov Dağbəyi

_____ **imza**

Tez danışmanı
**i.ü.f.d., dos. Bayramova Xalidə
Nuru**

_____ **imza**

Ana bilim dalı başkanı
Doç. Dr. Nəcəfova Kəmalə Akif

_____ **imza**

Bölüm başkanı
Prof. Dr. Kelbiyev Yaşar Atakişi

_____ **imza**

BAKÜ – 2020

Elmi andı

Mən, Şahin Ələkbərov Dağbəyi oğlu and içirəm ki, “Uluslararası ticaret açısından Azərbaycan-Türkiye ilişkilerinin analizi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

BEYNƏLXALQ TİCARƏT BAXIMINDAN AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ ƏLAQƏLƏRİNİN ANALİZİ

Xülasə

Tədqiqatın aktuallığı: Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri, Türkiyə Azərbaycan Respublikasının davam edən beynəlxalq siyasətini təmin edir. Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrinin ortaq tarixi var və dostluq səviyyəsindədir. Bunun qarşılıq olaraq Azərbaycan da bütün məsələlərdə Türkiyəni dəstəkləyir. Türkiyə tərəfindən təhlil edildikdə, ümumiyyətlə Türkiyənin xarici siyasətində Azərbaycan böyük bir yer tutur.

Tədqiqatın məqsədi: Magistr dissertasiyasının məqsədi Azərbaycanın hazırkı vəziyyətini və Türkiyə ilə xarici iqtisadi əlaqələrini araşdırmaq və tədqiqatın quruluşunu və təməlini yaxşılaşdırmağın yollarını geniş şəkildə araşdırmaq ikitərəfli iqtisadi münasibətlərin təhlili və praktik aspektlərini araşdırmaqdır.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Bu tədqiqatda keyfiyyətli və kəmiyyət məlumatları toplanacaqdır. Kəmiyyət tədqiqatında aşkarlanmış problemlərin etibarlı həlli axtarışı üçün planlaşdırılmış, sistemativ olaraq toplanacaq, təhlil ediləcək, şərh ediləcək, qiymətləndiriləcək və hesabat veriləcəkdir. Keyfiyyətli tədqiqatlar, digər tərəfdən, mövzumuz haqqında ətraflı məlumat toplayacaq və kəmiyyət araşdırmalarını istiqamətləndirməyə və inkişaf etmiş nəzəriyyələrin düzgün olub olmadığını başa düşməyə kömək edəcək fərziyyələr yaratmağa kömək edəcəkdir. Keyfiyyətli tədqiqat demək olar ki, həmişə başlanğıc nöqtəsidir, burada məqsəd yeni problemlər və imkanları müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Bu tezis barədə məlumatlar ikinci mənbələrdən toplanacaqdır. Bu mənbələr rəsmi saytlar (İqtisadiyyat Nazirliyinin saytı, Statistika komitəsi, elektron kitabxanalar, Türkiyə və Azərbaycan rəsmi saytları), jurnallar, tezislər , kitablar (Türk, Azərbaycan və xarici müəlliflərin) və s.dən ibarətdir.

Tədqiqatın məhdudiyətləri: Bu tezisdə, Azərbaycan və Türkiyə arasındakı iqtisadi əlaqələrdə ortaya çıxan məsələlər, xarici ölkələrin iqtisadi münasibətlərə təsiri, ölkələrarası viza rejiminin mövcudluğu, idxal, neft sektorunu qabaqlamaq üçün daha çox qeyri-rəsmi ixrac. Bu problemlər tezis haqqında geniş araşdırılıb və təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Bu tezisdə əldə edilən nəticələrdən sonrakı illərdə iqtisadi sahələrdə, iki əlaqədə və ölkə sərmayələrində istifadə ediləcəkdir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Tədqiqatda gəldiyim ən vacib nəticə, iki ölkənin son illərdəki müsbət iqtisadi əlaqələrinin sonrakı illərdə də davam edəcəyi və iqtisadi artım və investisiyaların artmasıdır.

Açar sözlər: İqtisadi münasibətlər, İkili ticarət, İnvestisiyalar.

ULUSLARARASI TİCARET AÇISINDAN AZERBAJYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Özet

Konunun güncelliği: Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, Türkiye cumhuriyeti ile Azerbaycan cumhuriyetinin süregelen uluslararası politikalarını içerir. Ortak tarihi ve geçmişi olan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler dostluk seviyesinde olmuştur. Buna karşılık Azerbaycan da Türkiye'yi tüm meselelerde desteklemektedir. Türkiye tarafından bakıldığında ise Türkiye'nin genel dış politikasında Azerbaycan, Türkiye için çok büyük bir yer tutmaktadır.

Konunun amacı: Yüksek lisans tezinin amacı Azerbaycan ve Türkiye ile dış ekonomik ilişkilerin mevcut durumunu incelemek ve iyileştirme yollarının kapsamlı şekilde araştırmak ve araştırma yapısının temelini, ikili ekonomik ilişkileri ve pratik yönlerini analizini etmektir.

Kullanılan araştırma yöntemleri: Bu araştırmada nitel ve nicel veriler toplanacaktır. Nicel araştırmada, saptanan problemlere güvenilir çözümler aramak amacıyla planlı ve sistemli olarak verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilecektir. Nitel araştırma ise, konumuzda ayrıntılı bilgi toplanacak ve nicel araştırmaya yön vermeye yardımcı olacak hipotezler kurulmasına ve geliştirilen teorilerin doğru olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olacak. Nitel araştırma, neredeyse her zaman başlangıç noktasıdır, burada hedef yeni sorunları ve fırsatları belirlemektir.

Araştırma veritabanı: Bu tez konusunda veriler ikincil kaynaklardan toplanacaktır. Bu kaynaklar, resmi web siteleri (ülkelerin ekonomi bakanlığın sitesi, İstatistik komitesi, elektronik kütüphaneler, Türk ve Azeri resmi web siteleri), dergiler, tezler, kitaplar (Türk, Azeri ve yabancı yazarların kitapları kullanılacak) ve başkaları olacak.

Araştırma sınırlamaları: Bu tezde Azerbaycan ve Türkiye arasında ekonomik ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar, bu sorunlar ekonomik ilişkilerinde yabancı ülkelerin etkisi, ülkeler arası viza rejiminin bulunması, ithal ve ihracat da daha çok gayri petrol sektörünün üstünlük sağlaması. Bu sorunlar tez konusunda kapsamlı şekilde araştırılmış ve analiz yapılmıştır.

Bilimsel yenilik ve pratik araştırma sonuçları: Araştırmada en önemli sonuca geldiğim kısım iki ülkenin son yıllardaki olumlu iktisadi ilişkileri sonraki yıllarda devam etmesi iktisadi büyüme ve yatırımları yukarı düzeye taşıyacaktır.

Sonuçların kullanılacağı alanlar: Bu tezde alınan sonuçlar sonraki yıllarda ekonomik alanlarda, iki ilişkilerde, ülke yatırımlarında kullanılacak.

Anahtar kelimeler: Ekonomik ilişkiler, İkili ticaret, Yatırımlar.

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATS	Genel Hizmet Ticaret Anlaşması
UNCTAD	Birleşik Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
TÜSİAD	Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
TPAO	Türkiye Petrolleri A.Ş Genel Müdürlüğü
SOCAR	Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
UNCİTRAL	Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu

İÇİNDEKİLER

	GİRİŞ.....	8
I BÖLÜM.	ULUSLARARASI TİCARETİN TEORİK-METODOLOJİK TEMEL.....	11
	1.1. Uluslararası ticaretin tanımı ve teorileri.....	11
	1.2. Uluslararası ticarette çok terefli anlaşmalar.....	26
	1.3. Uluslararası ticaretin ülke ekonomisine faydaları.....	31
II BÖLÜM.	ULUSLARARASI TİCARET AÇISINDAN AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ.....	32
	2.1. Azerbaycan-Türkiye arasındaki ticaret dengesinin analizi.....	32
	2.2. Azerbaycan-Türkiye arasında ticari ilişkilerde ihraç ve ithal edilen ürünlerin ve yatırımcıların rolü.....	42
III BÖLÜM.	AZERBAYCAN-TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİNDE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE POTENSİYELİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	55
	3.1. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerindeki genel potansiyelin değerlendirilmesi ve teklifler.....	55
	3.2. Azerbaycan ve Türkiye aralarındaki potansiyel boşluklar ve çözüm önerileri.....	69
	3.3. Azerbaycan-Türkiye arasındaki iktisadi ilişkileri için yapılan stratejik planlama.....	64
	Sonuç.....	69
	Kullanılacak kaynakların listesi.....	73
	EK.....	77
	Tabloların listesi.....	85
	Resimlerin listesi.....	...

GİRİŞ

Araştırma konusunun güncelliği: Azerbaycan - Türkiye ilişkileri, Türkiye cumhuriyeti ile Azerbaycan cumhuriyetinin süregelen uluslararası politikalarını içerir. Ortak tarihi ve geçmişi olan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler dostluk seviyesinde olmuştur. Türkiye tarafından bakıldığında ise Türkiye'nin genel dış politikasında Azerbaycan, Türkiye için çok büyük bir yer tutmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'a yapılan petrol dışı doğrudan yabancı yatırım stoku bakımından 1-ci sırada bulunmaktadır. Azerbaycan'daki Türk şirketlerinin yatırımları ağırlıklı olarak enerji, telekomünikasyon, bankacılık, sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, tekstil, eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektörlerine yoğunlaşmıştır. Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri son dönemde daha da artmaktadır, bunu son yıllarda yapılan anlaşmalar, yapılan yatırımları gösterebiliriz. Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkileri, Türkiye ve Azerbaycan bağımsızlığa kavuştuğu ilk günden itibaren dünya ile bütünleşmeye yardımcı olmak amacıyla siyasi, ekonomik ve diğer konularda ilişkilerinin geliştirilmesine büyük önem vermiştir. Serbest piyasa ekonomisi modelini benimseyen Azerbaycan ile bu konuda sahip olduğu tüm tecrübesini aktarmaya ve paylaşmaya çaba göstermiştir. Ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi konusunda pek çok ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Uluslararası ticaret açısından Azerbaycan-Türkiye ilişkileri konusuna benzer daha önceden de araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalarda son yıllarda iki ülkenin karşılıklı olarak yaptıkları yatırımları ve ticari ilişkileri söz konusu olmaktadır. Yapılan araştırmalarda ülkelerin kalkınmasını engelleyen konular ve etkili tarafları belirlenmişti. Bu tezde de iki ülkenin ilişkileri geniş bir şekilde araştırılacaktır.

Sorunun bildirimi ve çalışma düzeyi: Bu tezde Azerbaycan ve Türkiye arasında ekonomik ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar, bu sorunlar ekonomik ilişkilerinde yabancı ülkelerin etkisi, ülkeler arası viza rejiminin bulunması, ithal ve ihraç da daha çok gayri petrol sektörünün üstünlük sağlaması. Bu sorunlar tez konusunda kapsamlı şekilde araştırılmış ve analiz yapılmıştır.

Araştırmanın amacı ve görevleri: Yüksek lisans tezinin amacı Azerbaycan ve Türkiye ile dış ekonomik ilişkilerin mevcut durumunu incelemek ve iyileştirme yollarının kapsamlı şekilde araştırmak ve araştırma yapısının temelini, ikili ekonomik ilişkileri ve pratik yönlerini analizini etmektir.

Araştırma nesneleri: Nicel verilerin özetlenmesi için betimsel analiz kullanılacaktır. Bu yöntem, kalıpları bulmanıza yardımcı olacaktır. Tanımlayıcı analiz araçları arasında temel olarak ortalama, yüzde ve aralık kullanılacaktır. Nitel veri analizi için, temelli teori kullanılacaktır.

Araştırma yöntemleri: Bu araştırmada nitel ve nicel veriler toplanacaktır. Nicel araştırmada, saptanan problemlere güvenilir çözümler aramak amacıyla planlı ve sistemli olarak verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilecektir. Nitel araştırma ise, konumuzda ayrıntılı bilgi toplanacak ve nicel araştırmaya yön vermeye yardımcı olacak hipotezler kurulmasına ve geliştirilen teorilerin doğru olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olacak. Nitel araştırma, neredeyse her zaman başlangıç noktasıdır, burada hedef yeni sorunları ve fırsatları belirlemektir.

Araştırmanın veri tabanı: Bu tez konusunda veriler ikincil kaynaklardan toplanacaktır. Bu kaynaklar, resmi web siteleri (ülkelerin ekonomi bakanlığının sitesi, İstatistik komitesi, elektronik kütüphaneler, Türk ve Azeri resmi web siteleri), dergiler (Son yıllarda yayınlanan Türk ve Azeri dergiler, Yabancı dergiler, Ünlü ekonomistlerin yayınladığı dergiler), tezler (Önceki yıllarda yapılan tezler), kitaplar (Türk, Azeri ve yabancı yazarların kitapları kullanılacak) ve başkaları olacak.

Araştırma kısıtları: Bu tezde araştırma modeli, Azerbaycan ve Türkiye gibi ülkelerin birbiriyle yaptığı uluslararası ticareti tanımlamak için kullanılacaktır. Azerbaycan ve Türkiye'nin son yıllardaki ticaretteki hangi yenilikleri olmuş buna neden olmuş etkenleri araştırmak için kullanılacaktır.

Araştırmanın bilimsel yeniliği: Bu tezde toplam üç bölüm başlık ve sekiz alt başlıktan ibarettir. Toplam sayfa sayısı 86 ve 14 tane tablodan oluşmaktadır.

Sonuçların bilimsel-praltik önemi: Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin temeli büyük lider sayın Haydar Aliyev tarafından yaratılmıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihi ve kültürel bağlara dayanan kardeşlik her alanda gelişmekte ve güçlenmektedir. Bu ilişkilerin mimarlarından biri olan büyük lider, Haydar Aliyev'in söylediği gibi, Türkiye ile Azerbaycan aynı milletin iki ayrı devletidir. Dünyada başka bir örneği olmayan bu durum kuşkusuz her iki ülkenin arasındaki uluslararası ilişkiler açısından avantajlıdır. Büyük lider Haydar Aliyev'in devamçısı olan cumhurbaşkanımız sayın İlham Aliyev tarafından devam ettirilen bu politika her yıl sürükle olarak büyümektedir. Bu tez konusunda ilk önce uluslararası ticaret hakkında bahs edeceğiz. Uluslararası ticarete kullanılan teoriler, tanımını ve şimdiye kadar hangi süreçlerden geçmiş başlıkları altında analiz yapılmıştır. Uluslararası ticaret Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerine ne gibi etkiler göstermekte ve bu etkiler hansı düzeyde bulunmaktadır. İkili ekonomik ilişkilerde karşılıklı yatırımların ve ikili ticaretin hacmi istenen düzeyde olmasa da, bağımsızlık yıllarına göre önemli bir artış var. Tüm ilişkiler ve ekonomi alanlarında olduğu gibi Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan stratejik ortaklık ve karşılıklı yardım anlaşması farklı bir düzeye ulaşmıştır. 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan geniş kapsamlı Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile ilişkilerin bu özelliği derinleştirilmiş, 15 Eylül 2010 tarihinde ise iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına ilişkin Ortak Bildirinin imzalanmasıyla stratejik ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır. Tüm bu adımlar ikili ekonomik ilişkilerin yasal altyapısı açısından da önemli olmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki karşılıklı yatırım ve ekonomik ilişkilerin en önemli yönleri, ikili ticarete uzmanlaşmış bölgesel ve küresel enerji ve ulaştırma projeleri sağlamaktır. Ticaret dengesi son yıllarda hansı düzeyde gelişim sağlanmış ve gelişime etkili olmuş

faktörleri analiz yapılmıştır. Azerbaycan Türkiye ithal ve ihraç olunan ürünler ve bu ürünlerin etkileri nelerdir, ekonomik ilişkilere sağladığı katkıları araştırılacaktır. Son yıllarda iki ülkenin yatırımcılarına baktığımız zaman ciddi kartımın olduğunu ve bu artışın ilişkilere etkisini kapsamlı şekilde analiz yapılmıştır.

I BÖLÜM. ULUSLARARASI TİCARETİN TEORİK-METODOLOJİK TEMELİ

1.1. Uluslararası ticaretin tanımı ve teorileri

Dış ticaret kavramı, ülkenin emtia değerinin diğer ülkelerle birlikte geri ödenmesidir. Uluslararası ekonomiler artık dünya ekonomistlerinin tahminlerine dayanıyor. Toplam ekonomik ilişkilerin 80% den fazlasının uluslararası ticaretin payı oluşturmaktadır. Ünlü Amerikalı ekonomist Jeffrey Saks'in belirttiği gibi, “Herhangi bir ülkenin ekonomik başarısı dış ticaretine dayanır. Hiçbir ülke henüz küresel ekonomik sistemden izole edilmiş sağlıklı bir ekonomi kurmamıştır”. Dolayısıyla, dış ticaret herhangi bir ülkenin ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Dış ticaret tüm ülkeler için bir gelir kaynağıdır ve ekonomik büyüme ve büyüme için fırsatlar sunar. Dış ticaret ülkeleri arasındaki belirli bağımlılık yaratır. Uluslararası ticaret, dünyadaki uluslararası emek ürünlerin alışverişidir. Uluslararası ticaret, dünyanın tüm ülkelerinde dış ticaretin bir derlemesi olan uluslararası emtia ve parasal ilişkilerin bir alanıdır. Uluslararası ticaretin karşı karşıya kaldığı iki zorluk var. Bu zorluklar işlem, ithalat ve ihracattan oluşmaktadır. Uluslararası ticarete en çok katılanlar dış ticaret işletmeleri, ülkeler, ülke grupları ve bireylerdir. Bunlara ihracatçı ve ithalatçı denir.

Uluslararası ticaret çok yönlü bir faaliyettir. Uluslararası ticaret, satılan malların özelliklerine ve ya malların uzmanlık kriterlerine göre sınıflandırılır. Ekonomik araştırmalarda farklı sınıflandırmalar ortaya koymak mümkündür. Bu sınıflamalar farklı uluslararası ticaret türlerini içerir. İthalat ve ihracat işlemlerinin türüne bağlı olarak, uluslararası ticareti aşağıdaki gruplara ayırabiliriz:

- 1) Bitmiş ürünlerin ihracatı ve ithalatı;
- 2) Hammadde şeklinde daha fazla işlem için ülkeden mal ve yarı mamul ürünlerin ihracatı;
- 3) Malların geçici ithalat ve ihracatı;
- 4) Yeniden ihracat ve ithalat;

- 5) Uluslararası şirkete ait mallarının ithalatı;
- 6) Karşılıklı tazminat ticareti;
- 7) Para birimi olmayan emtia ve borsa pazarlıkları;
- 8) Para temelli ticaret tazminat düzenlemeleri;
- 9) Endüstriyel tazminat işlemi.

Uluslararası ticaretin meta yapısı analiz edilirken, standart uluslararası ticaret sınıflandırması uygulanır. Dış ticaretin farklı yönlerini açıklamaya çalışan ilk teori olarak merkantilizm gösterebiliriz. Thomas Meni, Antuan Monkreyen, Charles Davenant, William Stafford ve diğerleri, merkantilizmin ana temsilcileridir (Seyidoğlu H,2013). Merkantilizme göre, ekonomik sistem üç sektörden oluşuyor. İmalat sektörü, tarım sektörü ve yabancı koloniler. Onlara göre, ekonomik sistemin en önemli konusu tüccarları ve emek ise temel üretim faktörü. Merkantilistler, ülkenin ekonomik gücünün altın ve değerli metal rezervleriyle ölçülmesi gerektiğine inanıyorlardı. Devletler altın rezervlerinin artırılması ana görevi olmalı ve dış ticarete her şeyden önce bu amaca hizmet etmelidir. Merkantilistler altın ve diğer değerli metalleri ulusal bir servet kaynağı olarak görüyorlar ve devlet hazinesini ülkenin ekonomik ve politik gücünün temel taşı olarak görüyorlar. Merkantilistler uluslararası ticaret teorilerinde ilk önce ülke ekonomisi için dış ticaretin önemini vurguladılar ve modern ekonomideki denge kavramını açıkladılar (Seyidoğlu H, 2013).

Merkantilist teorisini eleştiren ilk iktisatçılardan biri İngiliz David Hume'du. Merkantilistlerin, ülkenin altın rezervlerini sonsuza kadar artırabileceği ve “fiyat-altın akışı” etkileşim mekanizması kullanarak uluslararası rekabetçiliğin etkilemeyeceği fikrine meydan okudu. Ona göre, ülkeye altın akışı sağlayarak pozitif bir ticaret dengesini sürdürmek, ülke içindeki para arzını artıracak ve daha yüksek ücret ve fiyatlara yol açacaktır. Artan fiyatların bir sonucu olarak, ülkenin rekabet gücü düşecektir. Ülkeden gelen altın akışı, aksine, fiyatların ve ücretlerin düşmesine ve rekabet gücünün artmasına yol açacaktır. Sonuç olarak, ülke iç ekonomik faktörler nedeniyle her zaman pozitif bir ticaret dengesi sağlayamaz. Merkantilizmin kısa bir

süre sonra ortaya çıkan fizyokratizm teorisi dış ticarete önemli bir rol oynamamış, ancak ekonomik bilimin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu teorinin temsilcileri François Keni, Jacques Turgon, Victor Mirabonu'dur. Ticari tüccarların aksine, ülkenin zenginliğini ticarete değil, üretimde ve ya tarımsal üretimde gördüler ve devletin ekonomik yaşamın doğal akışına müdahale etmemesi gerektiğini düşündüler (Süleymanov E, 2016). Bu eğitimin yaratıcılarından biri olan F. Kene, devletin ilgili yasaları kamusal yaşam süreçlerine geçirerek görevini tamamlaması gerektiğine inanıyordu. Bütün bunlarda, ilk serbest ticaret politikasının işaretleri görüldü. Ancak, tek zenginlik kaynağı hakkındaki teorik bilgileri sınırlıydı. Bunun nedeni maddi zenginliklerin servetinin yalnızca tarımda değil, ekonominin tüm sektörlerinde yaratılmış olmasıdır. Ancak, ekonomiyi bir bütün olarak ele almadan servet kaynakları ile ilgili soruların cevaplarını bulmak mümkün değildir. Bu görev klasik okulun sorumluluğudur.

Klasik okulun kurucusu Adam Smith, ulusun refahını mal ve hizmetin üretiminde ziyade topladığı altın miktarına bağlı olduğunu açıkça belirtmiş (Süleymanov E, 2016). Bu nedenle görev altın toplamak değil, iş bölümüne dayalı üretimi geliştirmektir. Bu, konular tamamen ekonomik olarak ücretsiz olduğu ve serbest rekabet sağladığından daha da iyi bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Smith'e göre, toplam dünya serveti dengesizdir. Uluslararası iş bölümüne dayanan dış ticaret sonuçta dünya üretiminde bir artışa yol açacaktır. Başka bir deyişle, aralarında ticaret yapan iki ülke, uluslararası iş bölümünün bir sonucu olarak daha yüksek yaşam standartlarına ulaşacak. Sonuç olarak Smith, tüccarların "dış ticarete bir taraf kazanırken diğer tarafını kaybediyor" fikrini altüst etti. Çünkü her iki taraf da dış ticaretten yararlanıyor. A. Smith'in mutlak avantajlar teorisi ile çalışma kavramına göre, ülkeler daha düşük maliyetle mal ihraç eder ve düşük maliyetle diğer ülkeler tarafından üretilen malları ithal eder. Yukarıda belirtilenler açıkça ifade edilebilir (Süleymanov E, 2016). Bu amaçla, Azerbaycan ve Türkiye'deki bir çalışanın A ve B mallarını aşağıdaki miktarlarda ürettiğini varsayalım:

Tablo 1: Bir çalışanın bir günde üretebileceği ürünler

	A (Emtia)	B(Emtia)
Azerbaycan	60	40
Türkiye	20	80

Kaynak: Seyidoğlu H, 2013

Bu nedenle, söz konusu örneğe göre, Azerbaycan bu malların üretiminde uzmanlaşmalıdır çünkü A ve Türkiye B mallarını daha düşük maliyetlerle vermektedirler. Azerbaycan, A ürününü Türkiye'ye ihraç etmeli ve bu ülkeden B ithal etmelidir (Seyidoğlu H, 2013).

Klasik okulun önemli temsilcisi olan A. Smith'ten yaklaşık 40 yıl sonra, mutlak teori ilkelerini geliştirerek karşılaştırmalı bir avantaj teorisi geliştirdi. Bu teorinin temeli o kadar güçlüdür ki, modern zamanlarda bile, karşılaştırmalı üstünlükler uluslararası ticaretin temel teorilerinden biridir.

Bu teorinin ilkelerini "Politik Ekonomi ve Vergilendirme İlkeleri" adlı kitabına yansıtan Richard Ricardo'ya göre, uluslararası ticareti yalnızca mutlak avantajlara dayanarak açıklamak yanlış olur. İki ülke arasındaki ticaretin, biri diğere karşı mutlak bir avantaja sahip olmasa bile, her biri için karlı olduğu karşılaştırmalı üstünlük prensibine göre uluslararası iş bölümünün faydasını kanıtlamıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, ticaret diğere ülkelere kıyasla daha düşük maliyetle üretebilecekleri malların üretiminde uzmanlaşmış her iki taraf için de karşılıklı olarak faydalıdır. Bu durumda, bir birinde üretim diğere kıyasla mutlak olup olmadığı önemli değildir. Yine, bu hükümleri görsel olarak açıklamaya çalışalım. Örnek, Azerbaycan ve Türkiye'nin ipek ve şarap ürettiğini ve bu ürünlerin üretimi için koşulların aşağıdaki gibi olduğunu göstermektedir:

Tablo 2: Bir iş günü içerisinde üretilebilecek ürünler

	İpek Şarab	İpek Şarab
Azerbaycan	80 60	40 20
Türkiye	10 30	30 10

Kaynak: Seyidoğlu H, 2013

Örnekte görülebileceği gibi, Azerbaycan her iki metalda da mutlak bir avantaja sahiptir. Çünkü hem ipek hem de şarap Azerbaycan da Türkiye'den daha ucuza üretiliyor. Mutlak teoriye göre, bu durumda dış ticaret yapılmamalı ve Azerbaycan her iki ürünü de kendi başına üretmelidir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, bu durumda dış ticaret kurulabilir ve her iki ülke de bu ilişkilerden faydalanabilir. Azerbaycan her iki metalda da mutlak avantajlara sahip olsa da, bu faydalar aynı değil. Rakamları dikey olarak karşılaştırarak, Azerbaycan'ın Türkiyede 8 kat ipeğin 2 kat da şarap üretiminin üstünlüğünün olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda Azerbaycan, Türkiyeden ipek ve ithal şarap üretmek zorundadır. Başka bir deyişle, Azerbaycan ipek üretiminde karşılaştırmalı bir avantaja sahiptir. Türkiye'nin durumu tam tersidir. Bu ülke her iki ürün için de elverişli değil. Ancak, şarabın iki katı yüksekken nispi değeri ipeğin 8 katıdır. Bu durumda, aynı anda her iki ürünü de üretmek yerine Türkiyenin şarap üretimi daha iyi olacaktır. Bu durumda, eğer Azerbaycan ipek üretiminde uzmanlaşmış ve Türkiye'den ithal edilen şaraplardan gelen şarap ihtiyacını karşılıyorsa, her iki ülke de dış ticaretten faydalanacaktır.

D. Ricardo'nun halefi olan John Stuart Mill, önce borsaların uluslararası ticarete ne kadar yapıldığı sorusunu yanıtladı. Her ülkenin ithalatını ihraç ettiği fiyatın, arz ve talep yasası seviyesine göre belirlendiği uluslararası hukuka atıfta bulunarak “Politik Ekonomi İlkeleri” adlı kitabının bir bölümünü belirtti. C. Mill, malları için dış talebi yüksek olan bir ülkenin dış ticaretten fazlasını aldığını belirtti (Oğuz C, 2010). Ülkenin mallarına olan dış talep arttıka, diğer ülkelerin mallarına olan talep de artar.

Uluslararası değer teorisine göre, emtiaların döviz değeri talebin esnekliğine dayanmaktadır. Bu dairenin dışında uluslararası borsalara çekiciliğini yitirdiği belli bir fiyat aralığını tanımlar. Dolayısıyla, uluslararası değer teorisine göre, arz ve talebe bağlı olan piyasa fiyatı olan ülkeler arasındaki değişimini optimize eden bir fiyat vardır. C. Millin'in dış ticaret ilişkilerinin niteliği ile ilgili açıklamaları karşılıklı yasaya dayanmaktadır (Syleşli B, 2009). Bu kanuna göre, ithal edilen malların değeri, ithalat için ödenmek üzere ihraç edilmesi gereken fiyatla belirlenir. Bu nedenle, ticarete fiyatların nihai oranı, her bir ticaret ülkesindeki mallar için iç talebin hacmi tarafından belirlenir.

stnlk teorisinin diğer teoriler tarafından eleştirilmesi, bu teorisinin sadece işgücü maliyetlerini kapsadığı gerçeğine dayanmaktadır. Aslında, birkaç konsept temsilcisine göre, çeşitli üretim faktörleri var. Üretim faktörü teorisinin kurucusu Jean Batist Sey, emek, toprak ve sermaye gibi faktörleri gösterdi. Ona göre, bu faktörlerin piyasa fiyatları, üretim maliyetini oluşturur ve üretim faktörlerinin değerlendirilmesine izin verir. On dokuzuncu yüzyıldaki üretim faktörleri teorisinin çeşitli versiyonlarının baskısı sonucunda, neoklasik okulun temsilcileri, klasiklerin halefleri, uluslararası ticaret teorisini açıklamaya başladı (Süleymanov E, 2016). O zaman birçok seçenek ne sürüldü. Ancak, en önemli ilerleme 20 ci yüzyılın 20'li yaşlarının ortalarında gerçekleşti. İsveçli neoklasik iktisatçılar Eli Heckscher ve ğrencisi Bertil Ohlin, o zamandan beri üretim faktörleri teorisi olarak yeniden adlandırılan yeni bir konsept geliştirdi.

Bu teori çok basit ve rasyonel bir prensibe dayalıdır. Üretim faktörü bakımından zengin bir ülke, bu faktörden daha fazlasını gerektiren mallara kıyasla karşılaştırmalı bir avantaja sahiptir, yani onları daha ucuz hale getirir ve bu alanda uzmanlaşır. Herhangi bir ülkede bir emek faktörü olduğunu varsayalım. Böyle bir ülkede, sipariş edilen malların üretimi genellikle daha ucuzdur. Ayrıca, sermaye açısından zengin ülkeler, sermaye mallarının daha ucuz üretilmesini beklemelidir. Dolayısıyla, Hacker-Olin'in teorisi karşılaştırmalı üstünlük teorisinden bir adım öteye gidiyor ve

karşılaştırmalı üstünlüklerin nedenlerini belirlerken ticaretin karşılaştırmalı üstünlüklere dayandığını gösteriyor. Bunun nedeni ülkelerin üretim faktörlerinde farklılık göstermesidir. Amerikan ekonomisti Paul Samuelson bu soruyu yanıtladı. Onun tarafından kanıtlanan ve Heckscher-Ohlin teorisine dayanan bu teoremi, üretim faktörlerinin maliyetinin denklemi olarak adlandırdık (Cahangirli H, 2006). Bu kurama göre, Heckscher-Ohlin-Samuelson teoremi olarak da adlandırılan uluslararası ticaret, ticarete yer alan ülkelerde homojen üretim faktörlerinin mutlak ve göreceli fiyatlarının eşitlenmesini sağlar. Basitçe söylemek gerekirse, ticaretin bir sonucu olarak malların nispi fiyatlarının dengelenmesi bu malların üretiminde kullanılan faktörlerin nispi fiyatlarının dengelenmesine yol açar. Sermayenin homojenliği aynı üretken ve riskli sermayeyi ve aynı seviyede hazırlık, eğitim ve üretkenlik ile karakterize edilen emek homojenliğini ifade eder. Yine, söylediklerimizi açıklamak için örneğe bakalım. Heckscher-Ohlin modeline göre, her ülke en yaygın faktörleri kullanan emtia üretiminde uzmanlaşmıştır. Başka bir deyişle, örneğimize göre, Azerbaycan motor üretimini reddederek veya maksimize ederek kaynaklarını fabrikasyona yönlendirmelidir. Bu iki üretim faktörünü kullanma özellikleri aynı değildir. Motor sermaye yoğun ve kumaş emek yoğun. Serbest işgücü kumaş üretiminde rahatlıkla kullanılabilir de, azalan motor gücü ile bu sektördeki sermaye faktörünün kapasitesi daha sınırlıdır. Sonuç olarak, genişletilmiş kumaş üretimi işgücü talebini hızlandırmak ve sermaye talebi daha sınırlı bir hızla artmaktadır. Bu, ücretlerde, yani emeğin maliyetinde ve faiz oranlarında, yani sermayede düşüşe yol açar. Türkiye de ise tam tersi oluyor. B ülkesi motor üretiminde uzmanlaşmıştır. Kumaş üretimindeki düşüş ile birlikte daha fazla emek ortaya çıkıyor. Motor üretimindeki artış sonunda diğer sektörlerdeki kullanılmayan sermayeyi motor endüstrisine çekecektir. Ancak, bu işgücü kolaylığı gözlenmektedir ve emek kullanılmamaktadır. Sonuç olarak, sermaye için emek maliyeti düşüyor. Heckscher-Ohlin teorisinin sonuçlarını onaylamayan en popüler çalışma, Rus kökenli Amerikalı bir ekonomist olan Vasili Leontyev tarafından yapıldı. Heckscher-Ohlin teoremini ABD ekonomisi örneği üzerinde test etti ve

Leontiev paradoksu adı verilen bir sonuca vardı. Bilim adamı, ABD ticaret ilişkilerini dünyanın geri kalanıyla analiz etti. İkinci Dünya Savaşından sonra, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en zengin ve en iyi durumdaki ülkelerinden biri olarak kabul edildi. Hacker-Ohlin göre, bu ülkedeki ücret oranı diğer ülkelere göre daha yüksek olduğundan, ABD sermaye malları ihraç etmek zorunda kaldı. Neoklasik okulun başarısı, karşılaştırmalı üstünlük teorisinin ikiden fazla emtia ve ülke modeli için geçerli olduğu gerçeğiyle de gösterilebilir (Seyidoğlu H, 2013). Söz konusu Amerikan ekonomisti Paul Samuelson, ilk kez daha fazla ülke ve emtia ile karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile olan ilişkisini kanıtlamıştır. Karşılaştırmalı üstünlük teorisi hükümlerinin iki-iki emtia modelleri ile iki emtia ve iki ülkeli modeller için geçerli olduğunu kanıtladı. Her iki modele de sırayla bakalım.

İki ülkeli ve ikiden fazla emtia modelinde karşılaştırmalı üstünlükleri kullanmak için her iki ülkedeki emtiaların değeri karşılaştırılır ve sonuç olarak emtialar en düşük değerden daha yüksek sıralanır. Bu nedenle, ülke tarafından nispeten düşük maliyetle üretilen emtia ilk sırada yer alır. Bu iki grup arasındaki sınır, ülke para birimleri arasındaki döviz kuru farkını belirler.

Neoklasik okulun uluslararası ticaret konusundaki teorilerinden bahsederken, uluslararası ticaretteki denge modellerine dokunmamalısınız. Tarihsel olarak, uluslararası ticaret teorileri geliştirildiğinde, gittikçe daha fazla mal ve üretim faktörü göz önünde bulunduruldu ve talep faktörü uygun şekilde dikkate alınmadı. Bununla birlikte, dünya pazarında emtia arzının talebi takip ettiği ve bu nedenle hem öğrenciye hem de arza aynı dikkatin verilmesi gerektiği iyi bilinmektedir.

Arz ve talep dengesi ve ya bir başka deyişle neoklasik hükümlere dayanan standart uluslararası ticaret modeli, birçok neo-klasik ekonomistin çabalarının genel sonucudur. Bu ekonomistler toplumdaki toplam talebe özellikle dikkat etti. Standart modelde kullanılan temel kavramlar, İrlanda ekonomisti Francis Ecourt ve Avusturyalı Amerikalı iktisatçı Gottfried Heberler tarafından yıllar boyunca formüle edildi (Aslanlı A, 2005).

Klasik modeller sınırlı sayıda belirli ürün için arz ve talebe dayanıyordu. Standart model, talebi ve arzı toplama çemberini artırdı. Basit olması için, dünyada sadece iki ülke ve bu ülkelerde üretilen iki mal olduğu kabul edilmektedir. Standart model olarak bilinen “ikame maliyeti” ortak ekonomik teoriyi izler. Bu, ek bir emtia biriminin üretimi için, birinin emtiaların sabitinden ziyade diğerinin değerini feda etmesi gerektiği anlamına gelir (Süleymanlı E, 2016). Ticarete birbirleriyle katılmadan önce, denge en son arz ile en son döviz kuru arasındaki etkileşimden oluşur.

Başka bir model, genel bir denge modelidir. C. S. Millin uluslararası değer teorisini temel alan bu model, neoklasik ekonomi okulunun ünlü bir temsilcisi olan Alfred Marshall tarafından geliştirilmiştir. Bu model "karşılıklı talep" kavramına dayanmaktadır. Karşılıklı talep, arz ve talebi sentezleyen bir göstergedir ve ülkeyi farklı miktarlarda emtia ihracatı için zorlamak için ne kadar emtia ithalatının gerekli olduğunu gösterir (Seyidoğlu H, 2013). Modele göre, iç ve dış ticaret için talep ve arz aynı anda denge sağlanması, genel uluslararası denge oluşturur.

Yukarıda belirtilen teoriler, uluslararası ticaretin klasik ve neoklasik teorileri dir. Tüm bu teorilerin genel dezavantajı, uygulamada doğrulanmak için birçok sınırlamanın ve ön varsayımın karşılanması gerektiğidir. Bu nedenle, 20 ci yüzyılın ikinci yarısında, ekonomistler uluslararası ticaretin farklı yönlerini açıklayan yeni teoriler aradılar (Karaoğlu A, 2004). Klasik teorilerin ötesine geçmeye çalışırken, bu kavramlar aşağıdaki gelişim alanlarından birisi girmeye çalışır:

1. Klasik teorilerin doğruluğunu sorgulamadan klasikçiler yeni uluslararası ticaret problemlerini incelemektedir.

2. Son olarak, en yeni teorilerin bazıları, klasik teorilerin modern uluslararası ticareti açıklayamadığını ve bu nedenle de yeni teorilerle (ölçek etkisi teorisi, sektörler arası ticaret modeli, uluslararası ticaretin dinamik modelleri) değiştirilmesi gerektiğini kanıtlamaya çalışmaktadır.

Paul Samuelson ve ilk çizgiyi temsil eden diğer Amerikan ekonomistleri Ronald Jones tarafından geliştirilen spesifik üretim faktörleri teorisinde, bu soruyu cevaplamaya çalıştılar.

Özel üretim faktörleri, belirli bir bölgeye özgü ve alanlar arasında taşınamayan üretim faktörlerini içerir. Mobil, endüstriler arasında serbestçe hareket edebilen bir faktördür. Bu teoriye göre, malların nispi fiyatlarında uluslararası ticaret temelinde farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, belirli ülkelerin belirli üretim faktörleriyle eşit olmayan şekilde tedarik edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İhracata özgü üretim faktörleri de gelişmekte olup, ithalatla rekabet eden sektörün özellikleri düşmektedir. Bu teorinin kanıtı olarak, P. Samuelson ve Roger Jones, daha önce de belirttiğimiz gibi fizikokimya teorisinin “azalan doğurganlık yasasını” kullandılar (Hacıyeva Ş, 2008). Bu kanuna göre, üretime harcanan her bir birim öncekinden daha az büyüme sağlıyor. Yani, emek üretkenliğinin nihai sınırı azalır: emek maliyetleri arttıkça, nihai verimlilik düşer. Bu nedenle, belirli üretim faktörü modeline göre, ülkelerin üretim faktörleri ile farklı arzı, malları ve fiyatlarının göreceli olarak arzı konusunda farklılıklar yaratmakta ve bu da ülkeleri birbirleriyle ticaret yapmaya zorlamaktadır. Sonuç olarak, ihracat sektörüne özgü faktörlerin sahiplerinin karı artarken, ihracat yapan sektörlerde özgü faktörlerin sahiplerinin gelirleri azalmaktadır. Bu sorular Stolper-Samuelson'un emtia fiyatlarındaki değişikliklerin üretim faktörleri üzerindeki etkisi teorisi ve Ribchinsky'nin faktörlerin büyümesinin üretim büyümesi üzerindeki etkisi teorisi tarafından cevaplandı.

Klasiklere göre, serbest ticaret ülke nüfusunun refahını artırıyor. Onlara göre, serbest ticaret ülkeye bir bütün olarak yarar sağlarken, savunma politikaları tamamen zararlıdır.

Ancak, Paul Samuelson bu teoriye 1941 de başka bir Amerikalı iktisatçı Wolfgang F. Stolper ile karşı çıktı. Sık sık Stolper-Samuelson teoremi olarak adlandırılan bu teoriye göre, uluslararası ticaretin bir sonucu olarak yüksek değerli ürünlerin üretiminde en sık kullanılan faktörlerin değeri artar ve bunun tersi de geçerlidir. Başka

bir deyişle, ülke ekonomisi tek bir birim olarak savunma politikasından etkilenen de, bu politika ithalatı büyüyen sektör için karlıdır.

Ülkenin korumacı politikalarının uygulanması, ithalatçı büyüyen sektöründen gelirlerin artmasına neden olacaktır. Bunu göstermek için, sermaye bakımından zengin, yani sermaye malları ihraç eden ve sabit mallar ithal eden bir ülke örneğini ele alalım (Yılmaz B, 2012). Bu ülke ithal edilen mallara tarifeler uygularsa, hem yerel hem de yerli üreticiler tüketim malları için yerli malları yerli mal fiyatlarından daha yüksek göreceklerdir. Sonuç olarak, reel ücret gelirleri artacaktır. Bu tamamen doğal bir sonuçtur. İthalat emtialarına tarife uygulandığı için, bu emtiaların iç ikame maddeleri artarken, yerli malı yerli üretim azalmaktadır. Bu, işgücü maliyetlerinin sermaye maliyetinden daha yüksek oranlara yol açmasına neden olur. Böylece, her iki sektörde artan emek yerine azalan sermaye kullanılmaktadır. Her bir emek birimi daha fazla sermaye ile birleştirildiği için, sonuçta, emek verimliliği artar ve sonuç olarak reel ücretlerde artar.

Her iki metotta da emek kullanımı arttıkça, tarifelerin uygulandığı ülkede ücretler artmaktadır. Ülkede işgücünün tam kullanımı ile hem işgücü gelirleri hem de işgücünün ülkenin gelir yapısındaki payı artar.

Dolayısıyla, modele göre, gümrük tarifeleri uluslararası kalkınmanın faydalarını azaltır ve ülkenin toplam gelirini azaltır. Ücretlerin toplam gelir yapısındaki payı artarken, sermayenin payı azalır. Başka bir deyişle, ülke tarifeleri tek bir birim olarak çekse de, kıtlık faktörü birçok etkene karşı faydalarını kazanıyor. 1955 yılında, bir öğrenci olarak Polonyalı İngiliz iktisatçı T. M Rybinsky, herhangi bir endüstrinin hızlı gelişmesinin sıklıkla başkaları üzerinde olumsuz etki yarattığına dikkat çekti (Süleymanlı E, 2016).

T. M Rybinskynin uluslararası ticaret teorisinin sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir. Hacker-Alinin üretim faktörleri teorisine göre, ülke en iyi tedarik edilen faktörleri kullanarak üretilen ürünleri ihraç ediyor. Rybinsky teoremi, nispeten bol olan faktör sayesinde, ihracat üretiminin genişlemesinin, diğer alanlarda üretimde düşüşe

yol açacağını ve bu alanlarda ithal edilen mallara olan ihtiyacın arttığını göstermektedir. Aksine göreceli olarak az bulunan bir faktörün kullanımını genişletmek, ithalatta büyüyen sektörlerde üretimin artmasına ve ithalat ihtiyacının azalmasına yol açacaktır. 1960 lı yılların başlarında, gelişmiş ülkelerin herhangi bir sektörün farklılaştırılmış mallarıyla ticaret yaptığı daha belirgin hale geldi. Bu tür bir ticaretin açıklaması hiçbir teoride bulunamadı. Bu ilk olarak bir Macar ekonomisti olan Bella Balassa'ya açıklandı (Aslanlı A, 2005).

Emtia farklılaşması açısından uluslararası ticaret iki sektörden oluşur, sektör içi ticaret ve sektörler arası ticaret. Sektör içi ticaret, tek bir sektördeki farklı ülkeler arasında ürün alışverişini içerir (Seyidoğlu H, 2013). Sektörler arası ticaret, ülkeler arasında çeşitli endüstrilerin homojen ürünlerinin değişimi anlamına gelir. B. Balassa'ya göre, farklılaştırılmış mallarla sektörler arası ticaret şöyle açıklanmaktadır:

1. Tüketici zevklerin deki farklılıklar;
2. Kesişen talep;
3. Yakınlaştırma efekti.

Dolayısıyla, endüstri içi ticaret benzer malların farklılaşmasını yansıtır ve gelişmiş ülkeler arasında ve bitişik endüstrilerde neredeyse eşit olarak gelişir. Sektörler arası bir ticaret modelinde, bir ülke dar bir ürün veya ürün yelpazesi üretmekte ve ölçek etkisinin avantajlarını kullanmaktadır. Bölge içi ticaret, uluslararası ticareti aynı mallarla açıklar ve karşılaştırmalı üstünlük teorisini reddetmeden zenginleştirir.

Bu teoriler, üretim ve tedarik açısından uluslararası ticarete yaklaşmaktadır. İsveçli ekonomist Staffan Linder tarafından kurulan kesitsel talep teorisi, uluslararası ticareti talebe göre açıklayan birkaç şirketten biridir. Bu teoriye göre, ülkenin ihracatının yapısı büyük ölçüde ithalatçı ülkedeki talebe bağlıdır. Çok az mal ihraç ediliyor ve çoğu yurtiçinde satılıyor. Emtia ihraç etmek için ülkenin iç pazarını öncelikle yerel tüketicilerin ihtiyaçlarına odaklanmış olarak sağlaması gerekir. Tüketici ihtiyaçlarının tam olarak karşılanması durumunda, metaların dünya pazarında başarılı

olacağı varsayılabilir. Aynı zamanda, yurtdışında emtia, o ülkedeki talebin yapısının aynı veya en azından ihracatçının yurt içi talebinin yapısıyla tutarlı olduğu ülkelerde daha iyi satılmaktadır.

Lindere göre talep ancak göreceli olarak yüksek gelir seviyesiyle desteklendiğinde gerçekleşiyor. Kâr seviyesi yükseldikçe, tüketici daha kaliteli mallar talep eder. Bu nedenle, ihracatçılara ve ithalatçılara olan talebin yapısı ne kadar fazla birbirine bağlıysa, bunlar arasındaki ticaretin düzeyi o kadar yüksek olur ve ülkeler arasındaki farklar arttıkça, ticaret yapma olasılıkları da artar. Yukarıdakilerden, farklı ülkelerde aynı gelir seviyesine sahip tüketicilerin aynı tada sahip oldukları sonucuna varılabilir ve bu nedenle, her ülkenin kendi iç pazarında üretim ve ticaret konusunda büyük deneyime sahip olan bu ürünleri ihraç etmek kolaydır (Veliyev C, 2017).

Leontyev'in paradoksu, Heckscher-Ali'nin üretim faktörü oranı teorisinin pratikte genellikle geçerli olmadığını gösterdi. Emek açısından zengin ülkeler sermaye yoğun ürünleri ihraç ederken, zengin ülkeler çok uluslu mallar ihraç edilmektedir. Bu çatışma için olası bir açıklama, üretim faktörlerinin tersine çevrilmesidir.

Amerikalı iktisatçı B. Minhas, ilk olarak 1960'ların başlarında üretim faktörlerinin tersi kavramı üzerine yorum yaptı. Dolayısıyla aynı emtia, emek fazlası olan ülkelerde daha yüksek ücretlere sahip olabilir ve sermaye açısından zengin ülkelerde de daha fazla sermayeye sahip olabilir. Bu, üretim faktörlerinin değişebilirliğinin esnekliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, kapitalist bir ülke olan Japonya'da üretilen pirinç, sermaye yoğun bir ürün olacaktır, çünkü ileri teknoloji kullanılarak üretilecektir. Emek yoğun olan Laos'ta, bu ülkede pirinç çoğunlukla elle üretildiği için pirinç dayanıklı olacaktır. Dolayısıyla, üretim faktörlerinin tersi, aynı emtianın, bol sermayesi olan ve emek açısından zengin bir ülkede kapitalize edileceği şekildedir (Ayça E, 2007).

Yeni nesil Amerikan iktisatçıları Paul Krugman, tek el rekabetinde uluslararası ticareti açıklayan teorisinin gelişimine katkıda bulundu. Tek el rekabetinin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini belirlemek için, öncelikle firma sayısı ile mal fiyatları arasındaki temel ilişkileri belirlemek gerekir:

1. Firma sayısı ile tipik bir firmanın ortalama maliyeti arasındaki ilişki, işletme sayısı arttıkça, her işletmenin üretim kapasitesi ve birim başına ortalama maliyet artar;
2. İşletme alanı ile her birinin satış fiyatı arasındaki ilişki, işletmeler giderek daha rekabetçi hale geliyor ve fiyatlar düşüyor;
3. Firmaların satış fiyatları ile sayıları arasındaki ilişkiler, fiyatlar ortalama pazarın üstüne çıktığında, piyasada ilave işletme sayısı görülür ve fiyatlar ortalamanın altında olduğunda bunun tersi de geçerlidir. İlk iki bağlantı tekel rekabet modeli için daha da önemlidir.

Ticaret modeli çerçevesinde, uluslararası ticaret modeli, uluslararası ticaret satış pazarının kapsamını genişlemektedir. İki ülke birbirleriyle ticaret yaparken, toplam pazar iki ülke parçalarının toplamından daha geniştir ve bunlar tarafından üretilen ürün yelpazesi genişlemekte ve birim fiyat düşmektedir.

Uluslararası ticareti yeni bir konumdan açıklayan teorilerden biri teknolojik farklılık teoremidir. Teknolojik farklılık hipotezi 1961’de M. Posner tarafından ortaya atıldı. Bu hipoteze göre, sanayi ülkeleri arasındaki ticaretin çoğu yeni emtia üretimine dayanmaktadır. Bu tür ürünler modern sanayileşmiş ülkelerin yenilikçi işletmeleri tarafından üretilip üretilmektedir. Yenilikler patent ve fikri mülkiyet hakları ile korunmaktadır. Başka bir deyişle, herhangi bir yeniliğin ilk öncüsü tekelidir. Bu yeniliğin başkaları tarafından izinsiz kullanımı yasalarca yasaklanmıştır (Bağırzade E, 2014). Teorik olan teknolojik farklılığa göre, yeni bir mal keşfeden sanayileşmiş ülke, bu malın ilk ihracatçısı olur. Ancak, zaman geçtikçe, başka bir ülke tarafından yeni bir emtia taklit edilir veya başka ülkelere serbestçe dönüştürülür. Bu ülkelerde, düşük işgücü maliyeti veya doğal kaynakların avantajları nedeniyle konuşulan mal, ilk üretim ülkesinden daha ucuz üretilmeye başlar. Böylece, emtialar az gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilmeye başlandı. ve ilk emtiayı icat eden ülke, bu emtiayı ithal etmeye başladı çünkü o ülkelerle olan rekabetini yitirdi.

Teknolojik fark teoreminin ileri bir versiyonu, emtia yaşam döngüsü teorisidir. Bu teori 1966 da Raymond Vernon tarafından ortaya atıldı. Teoriye göre, bazı ülkeler

mevcut mallarda uzmanlaşmış, bazıları ise yeni mallarda uzmanlaşmıştır. Asıl nokta, bir emtia yeni bir emtiadan eskisine geçerken, üretimin coğrafi konumunun "yaşamının" farklı dönemlerini yaşadığı gibi değişmesidir. R. Vernona göre, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişmiş sanayi ülkelerinde teknolojik yenilikler ve yeni ürün geliştirme yer alıyor.

1980'li yıllarda Amerikan ekonomisi Michael Porter'ın çalıştığı ülkelerin rekabet avantajları teorisi, uluslararası ticaret teorilerinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Teorisinde, neoteknik okulun görüşlerini klasik ve neoklasik iktisatçıların görüşleri ile birleştirildi. Araştırmacı, dünya ticaretinin üçte ikisini içeren en büyük 10 sanayi şirketinin pratik faaliyetleri konusunda araştırmalar yapmış ve ülkenin dünya pazarındaki rekabet edebilirliğinin dört ana parametresi olduğu sonucuna varmıştır (Seyidoğlu H, 2013).

1. Faktörler. Şu anda, belirli bir alanda başarılı bir şekilde rekabet etmek için gereken belirli üretim faktörleri vardır.

2. Mal ve hizmet gereksinimleri. Bu, sektörün sunduğu ürün ve hizmetler için iç pazardaki talebi ifade eder. Talep, kurumsal gelişmeyi belirleyen önemli bir parametredir. Aynı zamanda, iç talebin, dış pazarın potansiyeli ile birlikte, durum üzerinde önemli bir etkisi vardır. İşletmenin dış pazarlara erişimini etkileyen ulusal özellikleri de dikkate alınmalıdır. Porter'ın yaklaşımı, iç pazarın bireysel şirketlerin faaliyetlerinin merkezi olduğunu kabul eder.

3. Ülke stratejisi, firmaların yapısı ve rekabeti. Bu, ülkedeki firmaların kuruluşunu ve yönetimini ve iç bağlamdaki rekabetin doğasını belirleyen şartları ifade eder. Firmanın seçtiği piyasa stratejisi ve gerekli esnekliği sağlayan organizasyon yapısı, uluslararası ticarete başarıyla katılmanın anahtarlarından biridir.

4. Ülkedeki akrabaların ve yakındaki bölgelerin özellikleri. Şu anda ülke dünya pazarında rekabet edebilecek göreceli ve ya yakın bir alanda varoluş ya da var olmamak. İlgili ekipman, ulaşım, ticaret ve finansal yapılar ile yakın işbirliği, rekabet açısından büyük önem taşımaktadır.

1. 2. Uluslararası ticarete çok taraflı anlaşmalar

Uluslararası kuruluşlar ve düzenlemeler uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişimine, ulusal düzeyde uluslararası ticaretin düzenlenmesi eşlik ediyor ve son yıllarda bu alanda çeşitli devletler arası işbirliği biçimleri vardır. Bu eğilim birkaç nedenden kaynaklanmaktadır:

1. Ekonomik yaşamın uluslararasılaşmasının derinleşmesi;
2. Dünya mallarının, hizmetlerinin, üretim faktörlerinin pazarlarının genişlemesi;
3. Uluslararası şirketlerin gelişimi;
4. Sayısız uluslararası kuruluşun ortaya çıkması;

Sonuç olarak, bir ülkenin düzenleyici faaliyetlerinin diğer üreticilerin ekonomisi üzerinde doğrudan etkisi vardır ve bu da üreticilerini ve tüketicilerini korumaya yardım eder. Bu, hükümetler arası düzenlemeye duyulan ihtiyacı ifade eder. Eyaletler arası ticaret düzenlemesi aşağıdaki gerekçelerle yapılabilir:

1. İkili anlaşmalar;
2. Bölgesel örgütler içinde imzalanan bölgesel çok taraflı anlaşmalar;
3. Sözleşmeler;
4. Küresel örgütler tarafından tanıtılan küresel çok taraflılık sözleşmeler;

Ülkeler arasındaki ikili ticaret ilişkileri, ülkeler arasındaki yürütme gücü düzeyinde yürütülen ve yasama organı tarafından onaylanan ticaret anlaşmaları ve anlaşmaları ile yönetilmektedir. İkili ticaretin ilkelerini ve rejimini tanımlayan bu tür sözleşme ve anlaşmalar, genellikle periyodik olarak gözden geçirilip uzatılan 5 ila 10 yıl süreyle imzalanır (Yılmaz B, 2012).

Uluslararası ticaretin devletlerarası düzenlemesinin ikinci ilkesinden bahsederken, gümrük birliklerini belirtmek gerekir. Gümrük birliği dair iki veya daha fazla devlet tarafından yasal olarak anlaşma imza yapılmaktadır. Bu anlaşmaya göre, üye ülkeler birbirlerine ve üçüncü ülkelere göre tek tip bir tarife politikası uygulanacaktır. Ekonomik açıdan, Gümrük Birlikleri, tek bir ekonomik alanın oluşmasını

öngörmektedir. Bu, bölgedeki gümrük sınırlarının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Uluslararası kuruluşlara baktığımız zaman aşağıdaki sınıflandırmayı görebiliriz:

1) Genel olarak çeşitli uluslararası ticaret problemleriyle uğraşan uluslararası örgütler;

2) Bir veya daha fazla ilgili mal ve hizmette ticaretin düzenlenmesinde yer alan uluslararası kuruluşlar;

Birinci Grup DTÖ, UNCTAD, UNCITRAL, Uluslararası ticaret odayı içerirler. Hizmetler dahil olmak üzere uluslararası mal ticaretinin düzenlenmesi başlıca rol Dünya Ticaret Örgütüne aittir. Bu örgütün oluşumundan önce, evrimsel bir yol oluşmuştu. Aynı zamanda, birkaç uluslararası kuruluş da DTÖ'de gözlemci statüsüne sahiptir. DTÖ'nün amacı uluslararası ticareti serbestleştirmek ve güçlü temellerini oluşturmak ve böylece ekonomik kalkınmayı iyileştirmek ve aynı zamanda insanların yaşam standartlarını yükseltmektir. Bu, Üye Devletler arasındaki ticaret anlaşmalarının ve düzenlemelerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik müzakereler yoluyla gerçekleştirilir (Yılmaz, Reha, 2010). DTÖ'nün uluslararası ticaret ve ticaret politikası düzenlemesi alanında beklediği iki temel ilke var:

- Ticarete ayrımcılığı önlemek;
- Pazarlara erişim sağlama;

Ticarete ayrımcılık yapmama ilkesi, daha elverişli bir ticaret rejimi ve ulusal rejim uygulanarak uygulanır. Pazara erişim sadece yukarıda belirtilen rejimleri uygulayarak değil, aynı zamanda niceliksel kısıtlamaları da kaldırarak sağlanır. DTÖ'nün işlevleri, Organizasyon Sözleşmesinin üçüncü Maddesinde belirtilmiştir:

- DTÖ'nün yasal dayanağını oluşturan çok taraflı ticaret anlaşmalarının benimsenmesini ve imzalanan çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanmasını denetlemek;

- DTÖ üyesi ülkeler arasındaki ticaret müzakerelerinin düzenlenmesi ve uygulanmasının sağlanması;
- DTÖ üye ülkeleri tarafından uygulanan ticaret politikalarını gözetmek;
- Diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği;
- Yeni üyelerin işe alınması;
- Üye devletler arasındaki ticari ihtilaflarda yardım;
- Uluslararası ticaret ve ticaret politikası mekanizmalarının kullanımı ve geliştirilmesi hakkında bilgi toplamak, incelemek ve sunmak.

DTÖ'nün Teşkilat Yapısı DTÖ anlaşmasının dördüncü maddesi tarafından tanımlanan DTÖ'nün üst organı, en az iki yılda bir yapılan bakanlar konferansıdır. tutulmalı. Konferans, DTÖ kuruluş anlaşması ve çok taraflı ticaret anlaşmalarında belirtilen prosedürleri izleyerek çok taraflı ticaret anlaşmalarına ilişkin her türlü konuda karar alma yetkisine sahiptir (Abdullayev M, 2000). Şu ana kadar dört konferans düzenlendi. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Genel kurul, DTÖ'nün mevcut çalışmalarından sorumludur. Genel kurulun işlevleri arasında bakanlar tarafından yapılan anlaşmaların ve kararların uygulanmasının düzenli olarak izlenmesi, uyuşmazlıkların çözümü ve ticaret politikasının periyodik olarak gözden geçirilmesi yer almaktadır. Özelleşmiş üç konsey, genel konseye bu işlevleri yerine getirme konusunda yardımcı olur. Emtia ticaret konseyi, fikri mülkiyet haklarının ticarete ilişkin yönleri konseyi ve ticaret konseyi. Bu kurullar, çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygun alanlarda uygulanmasını denetlemektedir.

Ticaret konseyi, DTÖ ve GATS 1994 ilkelerinin uygulanmasını denetleyen 14 komitenin çalışmalarından sorumludur. Hizmet ticareti konseyi iki komiteden oluşmaktadır. Aynı zamanda dört komite ve iki özel kuruluş vardır. Sekreteryaya, DTÖ yürütme organıdır. Sekreteryaya bakanlar konferansı tarafından atanan genel müdür başkanlık eder. Sekreteryanın yaklaşık 500 çalışanı vardır. Temel görevi, üye devletlere çok taraflı ticaret müzakereleri organizasyonunda yardımcı olmak, ticaret politikasını

incelemek ve ticari anlaşmazlıkların çözümünde hukuki danışmanlık sağlamaktır. Sekreterya ayrıca gelişmekte olan ülkelere teknik yardım sağlamaktadır.

DTÖ anlaşmaları, neredeyse tüm uluslararası ticaret politikası ve uluslararası ticaret uygulamalarının önemli bir bölümünü kapsamaktadır. DTÖ içindeki hizmetlerin çok taraflı uluslararası ticaret düzenlemesinin "Genel Hizmet Ticaret Anlaşması" (GATS) dayanmaktadır. GATS, uluslararası ticaret düzenlemelerinin temel prensiplerini tanımlayan 3 ana bloktan oluşmaktadır. İlk blok, üye devletlerin hizmet ticaretindeki karşılıklı yükümlülüklerini tanımlar. Anlaşmanın ikinci ve üçüncü blokları, sırasıyla hizmet piyasasına girmek için verilen ilk imtiyazların bir listesini ve bazı hizmet sektörlerinin özel statüsünün tamamlayıcısıdır (Marangi, 2000). Birleşmiş milletler ticaret ve kalkınma konferansı (UNCTAD), 1962 yılında BM ekonomik konseyi tarafından kuruldu. Sosyalist ülkeler de dahil olmak üzere bir dizi gelişmekte olan ülke, üçüncü dünya ülkelerinin ticaretiyle ilgili endişeleri olan organizasyonun kuruluşunu başlattı. UNCTAD e atanan görevler:

- 1) Dünya ticaretinin, istikrarlı bir dünya ve eşitliğin gelişmesine destek karşılıklı yararlı işbirliğinin sağlanması;
- 2) Modern uluslararası ticaretin etkin işleyişi için öneriler; ilkelerin geliştirilmesi, örgütsel ve yasal koşullar ve mekanizmalar;
- 3) BM sisteminin ekonomik kalkınma organizasyonlarının faaliyeti koordinasyona katılmak.

UNCTAD'ın faaliyetlerinin en etkili sonuçlarından biri, hammaddeler için entegre bir programın benimsenmelidir. Bu programın sonucunda, ticaret ortamı, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinde önemli bir rol oynayan 18 ham ürün için iyileşmiştir.

UNCTAD, gelişmekte olan ülkelerin mallarına gelişmiş ülkelerin pazarlarında bir imtiyaz rejimi oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. UNCTAD ın delhideki ikinci oturumunda, "gelişmekte olan ülkelere hazır ürünlerin ithalatı için ortak bir imtiyaz sistemi" kabul edildi (Veliyev V, 2012).

Şu anda, UNCTAD 15-20 yıl önce olduğu gibi uluslararası ticareti düzenlemede önemli bir rol oynamamaktadır, ancak potansiyelini korumaktadır.

Uluslararası ticaret hukukunu koordine etmek ve birleştirmek için 1964 yılında Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) oluşturuldu. Komisyonun varlıkları arasında Birleşmiş Milletler Uluslararası Denizcilik Sözleşmesi Birleşmiş Milletler Uluslararası mal satış sözleşmesi ve diğerleri sayılabilir. Genel olarak komisyon, malların uluslararası ticareti, uluslararası ödemeler, uluslararası ticari tahkim ve deniz taşımacılığı ile ilgili uluslararası hukuk alanındaki çeşitli yasal normların geliştirilmesi ile ilgilenmektedir.

Uluslararası Ticaret Odası 1922 yılında kurulmuş ve genellikle yardımcı olarak görev yapmaktadır. Uluslararası ticaret terimleri yayınlar, uluslararası ticaret kurallarını, geleneklerini, normlarını yayar ve farklı ülkelerden gelen tüccarlar ve girişimciler ile ticaret ve sanayi odaları arasında ilişki kurmada arabuluculuk yapar. Bir dizi mal ve hizmet ile uluslararası ticaretin düzenlenmesi de uzmanlaşmış ikinci örgüt grupları:

1. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü;
2. Demir Cevheri İhracatçı Ülkeler Birliği;
3. Bakır İhracatçıları Örgütü;
4. Avrupa Kömür ve Çelik Örgütü;
5. Kakao Üreticileri İttifakı;
6. Muz İhracatçı Ülkeler Birliği;
7. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü;
8. Uluslararası Denizcilik Örgütü;
9. Dünya Turizm Örgütü.

Bu nedenle, uluslararası topluluk mal ve hizmetlerle uluslararası ticaretin dinamiklerini en üst düzeye çıkarmak için çaba sarf eder ve tüm ülkeler için kazancını en üst düzeye çıkarmak için çaba gösterir (Oğuz C, 2010).

1.3. Uluslararası ticaretin ülke ekonomisine faydası

Dünya tecrübesi, her ülkenin ulusal ekonomisinin ve ulusal pazarının sadece diğer ülkelerle karşılıklı işbirliği ve rekabet yoluyla oluştuğunu ve geliştirildiğini göstermektedir. Bu zamanda ortaya çıkan asıl sorun, devletin ekonomik politikasında her türlü uluslararası ekonomik entegrasyonun tercihidir. Ekonomik literatürde üç tür uluslararası ekonomik entegrasyon seçilmiştir. İlk olarak, genellikle batı avrupa olarak adlandırılır. Bu, ulusal ve uluslararası çıkarlarla dengelenen gelişmiş Avrupa ülkelerinin ortak para birimlerine dayanan ortak bir pazar yaratma girişimidir. Bugün, Maastrix ve Schengen anlaşmalarının uygulanmasının bir sonucu olarak, bu süreç halen faaliyettedir. Uluslararası ekonomik entegrasyonun ikinci yolu, geri kalmış ülkelerde var olan açık ekonomi türüdür ve nihayetinde ülkelerin en gelişmiş ülkelerin hammadde takviyesi olmalarına neden olmaktadır. Birbirine bağlı dünya ekonomik ilişkilerinin üçüncü yolu, devletin takip ettiği güçlü, aynı zamanda, optimal, liberal ve destekleyici ekonomi politikalarının bir sonucu olarak, zayıf gelişmiş ülkelerin kademeli, kademeli, ümit verici ulusal çıkarlarıdır. Bu şekilde, cumhuriyetimizin dünya ekonomisine entegrasyon sürecinin ulusal kalkınma için kabul edilebilir olduğu düşünülmelidir.

Dış ekonomik ilişkiler, ulusal ekonominin ve ulusal pazarın oluşumundan ve gelişmesinden de büyük ölçüde etkilenir. Sınırlı yurt içi kalkınma faktörleri bağlamında, ihracat potansiyelinin, özellikle mevcut doğal kaynakların kullanılmasıyla, bilimsel ve teknik olanakların kullanılması ülkenin ekonomisini olumlu etkiler. Bu da uygun vergi, gümrük, kredi ve himaye politikalarının uygulanmasını gerektirir (Aslanlı A, 2015).

Yabancı girişimcilerin ve yatırımcıların bu sürece dahil olmaları, bu sorunu çözmeye özellikle önemlidir. Cumhuriyetimizin ihracat potansiyelini arttırmak için öncelik, petrol ve petrokimyasal olmayan ürünlerin hem hammaddelerin hem de işlemlerinin derinleştirilmesinin, petrol ve petrokimya ürünlerinin üretiminin artırılmasının yanı sıra, endüstriyel kompleksler pahasına ortak girişimler kurulması olmalıdır. Elbette, bu süreçleri değerlendirme kriterleri, her durumda kalkınma

aşamasında ülkenin karşı karşıya kaldığı sosyal, ekonomik ve ekonomik güvenliğin sağlanması ile ilgili gelecek vaat eden çıkarlar açısından değişebilir. Ekonominin açık piyasa ilkelerine uygun olarak oluşturulması, ihracatın ulusal üreticiler tarafından millileştirilmesi, önemli pazar etkinliği türleri olan üretim ve sosyal adalet verimliliğinin yakın koordinasyonunu gerektirir. Piyasada üretim verimliliğine olan talebin aksine, bir yandan toplumdaki sosyal farklılaşmayı kötüleştirdiği, diğer yandan da etkisiz faaliyetler için iflasa yol açtığı bilinmektedir. Rekabetin daha fazla olduğu dış ekonomik faaliyetlerde bu süreç daha da keskinleşmektedir (Süleymanov E, 2016).

Genel olarak, ulusal ekonomiler, gelişme düzeyinden bağımsız olarak farklı yapılara sahiptir. Böylece, bilinen tarihi, ekonomik, doğal vb. Koşullara bağlı olarak, tek tek ülkeler farklı grup ürünlerinde uzmanlaşmıştır. Buna göre, emtiaların, hizmetlerin ve sermayenin ithalatı ve ihracatının hacmi ve yapısı ekonominin yapısına, özellikle de dış ekonomik ilişkilerin doğasına bağlıdır. Bu amaçla, uluslararası ticaretin ulusal ekonominin doğası üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için aşağıdaki göstergeleri kullanmak tavsiye edilebilir:

- Nüfusun uluslararası ticaretine bağlılığı - ülkede üretilen tüm mal ve hizmetlerin yurt dışından ithal edilen mal ve hizmetlerin sayısına oranı olarak tanımlanır;
- İthalat ve ihracat eğilimi - ithalat ve ihracatın milli gelire oranı olarak tanımlanır;
- İthalat ve ihracat esnekliğinin fiyat ve kazanç oranı, gelir ve fiyattaki nispi değişime bağlı olarak ithalat ve ihracattaki nispi değişim olarak tanımlanmaktadır.

Her bir ülkedeki ülke ekonomisinin oluşumundaki bir veya başka bir faktörün rolünün farklı olabileceği belirtilmelidir. Buradaki kilit konu, mevcut ekonomik potansiyel ve öznel faktörleri mümkün olduğu kadar etkin ve verimli kullanmaktır. Kuşkusuz, modern dünyada, her bir devletin ekonomik hayatındaki merkezi yer; dış ticaret, ekonomik, bilimsel ve teknik işbirliği, üretim, bilim ve teknoloji, inşaat, taşımacılık, sigorta, uzlaştırma, kredi ve diğer bankacılık işlemlerinde uzmanlık ve işbirliğidir. Alandaki işbirliğinin yanı sıra çeşitli hizmetler de dahil olmak üzere dış ekonomik faaliyeti.

Genel olarak, dış ekonomik faaliyet; ticaret, ortak girişimcilik, çeşitli hizmetlerin sağlanması ve diğer uluslararası işbirliği biçimleri dahil olmak üzere üretim-ekonomik, örgütsel-ekonomik ve operasyonel-ticari dış ticaret ilişkileri anlamına gelir. Dış ekonomik ilişkilerle dış ekonomik ilişkileri ayırt etmek gerekir. Dış ekonomik ilişkiler, ekonomik ve ticari ve diğer devletler arası ekonomik ilişki biçimlerini kapsar. Dış ekonomik faaliyetin dış ekonomik ilişkilerden farkı, devletlerarası düzeyde değil, dış ekonomik faaliyete katılanlar olarak adlandırılan bireysel ekonomik kurumlar düzeyinde gerçekleştirilmesidir.

Yabancı ekonomik faaliyetin katılımcıları, yabancı pazarların ve yabancı ortakların seçiminde, ithalat ve ihracat mallarının isimlendirilmesinde, sözleşmenin değerinde ve fiyatında, teslimatın zamanlaması ve uzlaşma şeklinden bağımsızdır. Şu anda, herhangi bir karar vermede tamamen bağımsız olan ekonomik kuruluşlar tarafından çeşitli dış ekonomik faaliyet biçimleri uygulanmaktadır. Aynı zamanda, dış ekonomik faaliyetin katılımcıları, gelir normunun büyümesine, yabancı ortakların pahasına alınan ve gerçekleştirilen hizmetlerin hacminin ve kalitesinin genişlemesine katkıda bulunur (Veliyev C, 2012).

Dış ekonomik faaliyet üzerinde doğrudan etkisi olan birçok faktör vardır: dünya ülkelerinin ekonomik gelişme düzeyindeki eşitsizlik, insani, ham ve finansal kaynakların çeşitliliği, devletlerin bilimsel ve teknik gelişim düzeyi, coğrafi konumları, doğal ve iklim koşulları.

Dış ekonomik faaliyeti esas olarak aşağıdaki türlere ayırmıştır:

1. Dış ticaret faaliyeti;
2. Üretim işbirliği;
3. Uluslararası yatırım işbirliği;
4. Para birimi ve finansal ve kredi işbirliği.

Her devlet, dış ekonomik ilişkilerini kendi çıkarlarına göre kullanmak dadılar. Devletin dış ekonomik ilişkileri dış ekonomik politikasına dayanır. Genel olarak, dünya devletlerinin dış politikası iki yönde farklıdır onları korumacılık ve özgürlük

ticareti gibi sınıflandırabiliriz. Korumacılığın savunucuları, devletin iç üretimini, dış rekabetten korumalı, devletin değil piyasanın ideal bir şekilde ithalat ve ihracat yapısını oluşturmasını sağlamaktadır (Yılmaz B, 2012).

Ulusal ekonomi için ticaretin yaygın bir şekilde serbestleştirilmesi, yüksek ekonomik büyümenin, ekonomideki büyük ihracat potansiyelinin ve aksine, korumacılığın savunucularının iktisadi durgunluk ve durgunluk karşısında argümanlarını temel alması daha uygun olacaktır. Ülkenin yüksek ihracat potansiyeli ve rekabetçi emtia üretimi, ekonomik gelişmenin kilit göstergeleridir.

Açık ekonomide, dış faktörler - ihracat, ithalat, dış yatırım - iç üretimi, GSYİH ve istihdamı etkiler. Bu da dış faktörler sayesinde makro ekonomik dengeyi etkileyebilir. İhracat malları aslında yabancı vatandaşların ihtiyaçlarını karşılar, ancak aynı zamanda ulusal üretim, gelir ve istihdam hacmine de ivme kazandırır. İç ekonomiyi analiz ederken, ülkenin GSYİH' nın (Y) yurt içi talebe (C), yatırımlara (I) ve kamu harcamalarına (G) varılabilir. Aşağıdaki formüle baksak:

$$Y = C + I + G$$

Bu zamanda, talep, yatırım ve kamu harcamalarıyla birlikte ihracat aynı zamanda toplam harcamaların ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor, yani toplam talebi artırıyor. Daha yüksek toplam maliyet, daha yüksek üretim hacimlerine neden oluyor. Sonuç olarak, ihracat ve GSYİH da artış olabilir. Aynı etki yabancı yatırımlar için de geçerlidir.

Yukarıdaki formülde verilen ithalat göz önüne alındığında, GSYİH için durum böyledir. Başka bir deyişle, ithal edilen malların, ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasılasının bir kısmına harcanması gerekir. Bu da ithal edildikleri ülkede üretimini teşvik eder. Bu şekilde ithalat, ülke içindeki üretim maliyetlerinde bir düşüşe yol açacak ve formülde, ihracat (X) ve ithalat yapılırken aşağıdaki formül elde edilecektir (Seyidoğlu H, 2013).

$$Y = C + I + G + X - M$$

Durgunluk döneminde ithalatı azaltmamız ve ihracatı teşvik etmemiz gerekiyor. Bu yaklaşım genellikle doğrudur. Ancak, bir ülkenin ihracatının bir başkası olduğunu hatırlamak önemlidir.

Dış ticaret kuşkusuz ülkelerin ekonomik büyümesinde olumlu bir etkiye sahiptir. Dış ticaretin ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkilerine dinamik fayda denir (Seyidoğlu H, 2013). Dış ticaretin ülke ekonomisi için önemi şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Üretim ve kaynak kıtlıklarının giderilmesi. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmeleri için gerekli olan, ancak kendileri tarafından üretilmeyen, dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılayan, yurt dışından mal, hizmet ve kaynak ithal ediyorlar.

2. İç talepten daha fazla üretime ulaşmak. Dış ticaretin olmadığı bir ekonomide, düşük iç talep nedeniyle iç kaynaklar tam olarak kullanılamayabilir. Dış ticaret aynı zamanda bu kaynakları daha verimli kullanmalarını sağlar. Aynı zamanda, büyük bir pazara erişim, seri üretim organizasyonunu ve yeni teknolojilerin kullanılmasını sağlayacaktır. Öte yandan, iç pazarın hacmi genişliyor ve iç pazarın dünya pazarlarıyla ilişkileri oluşuyor.

3. Rekabet. Dış ticaret, yerli üreticileri yabancı üreticilerle karşı karşıya getirmekte ve aralarındaki rekabeti zorlamaktadır. Aynı zamanda yerli üretimin verimliliğini artırır, teknoloji geliştirir ve daha yetenekli girişimcilerin ortaya çıkması için şartlar yaratır. Rekabet yokluğunda, verimlilik azalır ve kaynak maliyetlerine izin verilir.

4. İç talebin geliştirilmesi. İthal edilen mallar, bu emtia pazarını ülke genelinde daha da genişletiyor, bu nedenle ülke içindeki emtia üretiminin organizasyonu için iyi bir temel oluşturur ve yeni işler yaratıyor.

5. Gelir üretimi. Uluslararası ticarete katılım, ulusal ve uluslararası üretim maliyetlerinde ek gelir sağlayacaktır.

6. Ekonomik dinamizm. Dış ticaretin bir sonucu olarak, ülkeler birbirleriyle temas halindedir, farklı ülkelerdeki tüketiciler, başkalarının davranışlarını, ihtiyaçlarını ve yaşamlarını, böylece yeni ihtiyaçlar, daha kaliteli mallar ve hizmetler ve ekonomik yapılarıdaki değişimlerin farkına varırlar. Bütün bunlar ülke ekonomisine olumlu

dinamizm kazandırmak, kaynakların daha iyi kullanılmasına ve tüketici refahının artmasına yol açmaktadır.

II BÖLÜM. ULUSLARARASI TİCARET AÇISINDAN AZERBAJYAN- TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

2.1. Azerbaycan-Türkiye arasındaki ticaret dengesinin analizi

Azerbaycan ve Türkiye aynı dil, din, kültür ve geleneklere sahiptir ve Türkiye 9 Kasım 1991`de Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlettir. Bugün dünya sahnesinde Türkiye ve Azerbaycan stratejik, ekonomik ve politik olarak ortak projeler yürütmektedir. Türkiye için Azerbaycan, hem Kafkasya`da hem Hazar bölgesinde hem de Güney Asyaya köprü rolünü oynayan müttefik bir devlettir. Azerbaycan ve Türkiye ekonomisi, birbirini tamamlayabilirler. Azerbaycan ekonomisi daha çok hammadde, Türkiye ekonomisi ise daha çok dış pazarlara açık imalat ağırlıklıdır. Azerbaycan ekonomisinin istikrarı daha çok dünya piyasasında hidrokarbon enerjilerinin istikrarına bağlıdır (Süleymanov E, 2016). 18 Ekim 1992 bağımsızlık gününden bugüne kadar Türkiye ile ekonomik ve ticari işbirliği ile ilgili anlaşmalar imzalanmıştır. Bunlardan, 1992`de “Ekonomik ve Teknik İşbirliğinin Geliştirilmesi Anlaşması”, 1994`te “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”, 1994`te imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” ve toplam 40`ın üzerinde ekonomik ve ticari işbirliği anlaşması, genel olarak ise devlet düzeyinde 100`den fazla belge imzalanmıştır (Karaoğlu A, 2004). Azerbaycan ve Türkiye ekonomik ilişkilerinin hukuki dayanaklarının en önemli belgesi 1 Kasım 1992`de Azerbaycan ve Türkiye devletleri arasında imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasıdır. İmzalanan anlaşma şartlarına göre taraflar mevcut mevzuatlarına göre ticari ilişkileri geliştirmek, ekonomik işbirliğini yaygınlaştırmak için adımlar atacaktlar. Anlaşma maddelerine göre taraflar birbiriyle ekonomik ve ticari işbirliği ortaklığı kuracaklar (Aslanlı A, 2018). Daha sonralar ilişkilerin daha derinleştirilmesi için 6 Kasım 2007 tarihinde Bakü`de imzalanan “Türkiye-Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği” temelinde 8 öncelikli alan vurgulanmış ve bu alanların gelişmesi için komisyonlar kurulmuştur. Bu alanlar ticareti, serbest ekonomik bölge, endüstri, enerji, ulaşım, iletişim, turizm ve

tarım alanlarıdır. Tüm bu anlaşmalar iki ülkelerin ilişkilerinin hangi düzeyde olmasının ispatıdır. bağımsızlığın ilk yıllarında sonraki yıllara nazaran ticaret hacmi düşük kalmaktadır. Bunun sebepleri siyasi istikrarsızlık, Karabağ problemi, ve Azerbaycan ekonomisinde 1992-1994 yıllarında yaşanan 4 haneli enflasyondur. 1993 yılında enflasyon oranı 1200%'lere çıkmış, fiyatlar neredeyse 18 kat yükselmiş, nüfusun gelirleri 8,4 kat artmasına rağmen tüketim pazarında gıda ürünlerinin fiyatı 20 kattan fazla yükselmiştir. 1990'ların sonlarına yakın iki ülke arasında yapılan ticaretin hacminde yaşanan düşüşün sebebi ise Rusya'nın para birimi olan rublenin devalüasyonu gitmesi sonucu Rus mallarını Türk mallarından daha uygun fiyat ve koşullarda alınması ve türk müteahhitlerin Azerbaycan`da yürütülen inşaat işlerin tamamlamasıdır (Demir F, 2004). Derin tarihsel ve kültürel bir geçmişe sahip olan iki ülke arasındaki ticaret ilişkileri, özellikle son yıllarda önemli bir gelişim göstermiştir. Süreç içerisinde Türkiye, Azerbaycan'ın petrol ürünleri için hem önemli bir pazar hem de Azerbaycan petrolünün dünya piyasalarına taşınmasında önemli bir koridor ülke haline gelmiştir. Azerbaycan konumu itibariyle yalnızca komşu ülkeler için değil bölge devletleri için de önemli bir ülkedir. Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında hem kültürel, hem politik, hem de ekonomik ve ticari ilişkiler hacmi Azerbaycan'ın bağımsızlığından bu yana gittikçe artmaktadır. Azerbaycan hem konumu itibariyle hem de ekonomik potansiyeli nedeniyle Türkiye'nin Avrasya'daki politikalarının temel taşı oluşturmaktadır. Bu sebeple Azerbaycan ile Türkiye ile politik ilişkilerinde her geçen gün artış yaşanmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında en önemli bağlardan biri olan ekonominin önemi artmaktadır. Azerbaycan'ın başlıca ticaret ortaklarından olan İtalya, Türkiye, Rusya ve Çin gibi ülkelerle ticaret hacmi her geçen yıl artmaktadır. Özellikle Türkiye ile son 5 yılda ticaret hacminde büyük artış yaşanmaktadır. Bunun sebebi ekonomik, ticaret ve askeri alanda imzalanan çeşitli işbirliği ve yardımlaşma anlaşmalarıdır. Azerbaycan'ın dış ticaret ilişkilerinde ticaret hacmine göre Türkiye İtalya dan sonra ikinci yerdedir. Buna karşın Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 20 ülke arasında Azerbaycan'ın ismi yoktur. İki ülke arasında da ticaret hacmini artırmak için

bir takım stratejik ve ekonomik ortaklık ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Yeni anlaşmalar imzalamak için müzakereler sürmektedir. Özellikle ülkeden ithal edilen doğal gaz enerji kaynakları arasında önem arz etmektedir. Ekonomik ilişkilerdeki bu gelişmelere paralel olarak iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi de önemli oranda artmıştır. Fakat Azerbaycan'ın toplam ihracatı içerisinde, Türkiye'nin payına bakıldığında iki ülke arasındaki dış ticaretin istenen seviyelere ulaştığını söylemek zordur. Türkiye'nin önemli bir enerji bağımlısı ülke olduğu ve Azerbaycan'ın da Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına sahip olduğu düşünüldüğünde, iki ülke arasındaki dış ticaretin geliştirilmesinin hassas bir denge noktasını oluşturduğu açıktır.

Tablo 3 de Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticarete Türkiye devletinde dış ticaretin fazlasını görebilirim bu fazla 2000 ci yılından itibaren arttığını görülmektedir. 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan petrolü boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının kurulması ile sınırlı seviyede bulunan ticari ilişkiler hızlanmaya başlanmıştır. 2006 yılında açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı Rusya devletini devre dışı bırakarak zaman kaybetmeden Türkiye devletinin üzerinden kolayca Avrupaya aktarılabilmıştır (Cahangirli H, 2006). Bu nedenle Türkiye'nin jeostratejik ve jeopolitik önemi artmıştır. Azerbaycanda petrole yanaşı ithalatta doğalgazın önemi vardır. 2007 yılında kurulan Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı Türkiye için önemli olmuştur, nedeni ise Türkiye Rusya devletinin aldığı doğalgazı daha ucuz fiyatla alacaktır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrolü boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının devreye girmesi ile iki devlet arasında ithalat ve ihracatında önemli artışı görebiliriz. 2006 yılına kıyaslamada 2007 yılında Türkiye'nin Azerbaycan'a ithalatı 2 kat, 2008 yılında ise 3 kat artış olmuştur. 2009 yılı petrolde olan krizis Türkiye Azerbaycan arasındaki ihracat artmış, ithalat ise azalma göstermiştir. Bu tabloda Azerbaycan'ın 1992-2019 yılları arasında Türkiye ile yaptığı ihracat, ithalat ve ticaret hacmi gösterilmiştir.

Tablo 3: Azerbaycan-Türkiye ticaret tablosu (milyon dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
1992	87 107	125 617	214 716
1993	63 635	60 569	126 197
1994	76 027	16 463	94 484
1995	140 510,2	26 445	168 950
1996	216 257,8	39 048,8	257 302
1997	179 701,8	41 283,1	222 981,9
1998	219 688,8	135 837,8	357 524,6
1999	142 991,2	69 086,8	214 077
2000	128 502,6	104 981	235 483,6
2001	148 167,4	67 381,6	217 550
2002	156 218,7	83 396,5	241 617,2
2003	195 252	107 036	303 291
2004	224 967,8	182 621,6	409 593,4
2005	313 001,6	275 959,3	588 960,9
2006	385 040,2	388 144,8	773 185
2007	624 572,5	1 056 323	1 680 895,5
2008	807 168,9	626 157,2	1 433 326,1
2009	906 984,2	107 620	1 014 604,2
2010	771 442,4	170 893,7	942 336,1
2011	1 302 443,1	455 761	1 758 204
2012	1 520 405,1	600 025,1	2 120 430,2
2013	1 463 804,9	525 985,8	1 989 790,7
2014	1 286 641,4	502 492,8	1 789 134,2
2015	1 171 385,4	1 477 256,7	2 648 642,1
2016	1 181 578,4	1 185 663,1	2 367 241,2
2017	1 273 792,6	1 393 786,1	2 667 578,7
2018	1 576 864,6	1 825 981,5	3 402 846,1

Kaynak: Azerbaycan Devlet Statistika komitesi, 2019

2010-2014 yılları arası iki ülkede arasındaki hem ihracatta hem de ithalatta bir artış eğilimi dikkati çekmek ile birlikte, yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlenmektedir. Türkiye devleti Azerbaycan devletinin ihracat da 2014 yılında 1,3 milyar dolar gelir

elde ederken, ihracat harcamasına ise 500 milyon dolar sağlamıştır. 2015 ve 2016 yıllarında ise Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatından elde ettiği gelir her iki yılda da yaklaşık 1.2 milyar dolar civarında gerçekleşirken, Azerbaycandan ithalat 2015 yılında yaklaşık 1.5 milyar dolar, 2016 yılında ise yaklaşık 1.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye devleti 2013 yılında enerji kullanımının 75%'ni ithalatta karşılıyor, kömürün 95%'ini, petrolün 92%'ni, doğal gazın 99% ni ithal etmek zorunda kalmıştır. İthalat yaptığı petrolü altı ülkeden gerçekleştirmektedir. 2013 yılında, Türkiye'nin ham petrol ithalatında ilk sırada 32%'lik payla Irak, 28%'lik payla İran ve 15%'lik payla Suudi Arabistan olmuştur. Azerbaycanda gerçekleşen ham petrol ithalati ise 1% civarında olmuştur. Doğal gaz tüketiminde Türkiye devleti dışa bağımlılık oranı yüksektir ve gaz talebinin 98. 5% i ithalatla karşılanmaktadır. Doğalgaz tüketiminde dışa bağımlılık oranının yüksekliği açısından ham petrol dekine benzer bir durum söz konusudur. Türkiye'de doğalgazın 50%'in kullanımı elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Türkiye'de artan doğal gaz ithalatı, ödemeler dengesinde aktif rol oynamaktadır. Bu noktada, Türkiyenin ana enerji ithalatçısı olmasına karşın, Azerbaycanın petrol ve doğalgaza ihracatçısı olmasına rağmen, iki ülke arasındaki mevcut enerji temelli dış ticaretin yüzde olarak düşüktür ve bu nedenle iki ülke arasındaki dış ticaret sürekli olarak gelişecektir. Önümüzdeki dönemde ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinin önemi doğal gaz için 7 yıl imzalanan sözleşmeler kapsamında yürürlükte olan sadece 9 sözleşme bulunmaktadır. Azerbaycan ile imzalanan ve yürütülmekte olan bu anlaşmalarda toplam doğal gaz miktarı 12,75 milyar m³'tür. Sözleşmedeki doğal gaz miktarı 6.6 milyar kub metr olmasına rağmen, bu gazın tamamı türetilmemiştir. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki anlaşma şartları çok cazip fırsatlar sunuyor. Bu koşullardan en uygun olanı, 5.2 milyar kub metre den sonra Azeri doğal gazına 1.000 metreküp başına sadece 45 dolar ödenmesidir. Ancak, Türkiye ve İran 1996 yılında yılda 9.6 milyar kub metr doğalgaz için bir anlaşma imzaladılar ve bu anlaşma bu durumu engelliyor. Bu anlaşmanın şartları, İran gazının daha ağır olması nedeniyle Türkiyeyi Azerbaycan doğalgazını seçmeye zorladı. Bununla birlikte,

bölgede etkili güç olan Rusya ve İran ile yapılan anlaşmalar ve karşılıklı ticaretin büyüklüğü bu ülkelerin Azerbaycandan önce dış ticaret ilişkilerindeki diğer faktörlerdir. Türkiye'nin bu miktardaki ihracatı 1993 yılından bu yana ihracattaki artış eğiliminin başlangıcından bu yana tanınmış ve kabul görülmüştür. Azerbaycan ithalatında İran ürünlerine kıyasla önemli bir paya sahip olan Türkiye'ye yapılan ihracatın artması ve Rusya ile Azerbaycan ve Türkiye'de faaliyet gösteren Türk şirketleri arasındaki Kuzey Kafkasya demiryolunun kapanması ve yüksek gümrük vergileri nedeniyle, iki ülke arasındaki dış ticaret beklenenden daha düşüktü. Aynı zamanda Rusya, gümrüksüz mal ihraç etmektedir. ABD ise ülkedeki petrol yatırımları nedeniyle Azerbaycana ihracatta önemli avantajlara sahiptir. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ürün çeşitliliği ve ticaret açısından, Türkiye, Azerbaycanın ithalat açısından önemli bir ülke olup, önümüzdeki yıllarda önemini artırmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycana ihracatı, ağırlıklı olarak demir-çelik ürünleri, elektrikli makineler ve yedek parçalar, mekanik cihazlar ve yedek parçalar, otomotiv sektörünün parçaları ve yedek parçaları, optik aletler ve demirbaşlar, mobilya ve orman ürünleri oluşturmaktadır. Bu ihracat unsurlarına ek olarak, alçı ve çimento, karton ve ürünler, sebze ve meyveler, sabun ve hardal, taş, kağıt, tuz ve kükürt birçok ihracat potansiyeline sahiptir (Süleymanov E, 2016). Ayrıca, son yıllarda Azerbaycan'ın sağlık sektörüne yaptığı yatırımlar uyumlu olarak hastanelerde kullanılacak araç ve tıbbi ekipmanlara güçlü bir talep var. Tüm açıklamaların arka planına karşı, Azerbaycan ekonomisi birçok ülkenin geniş bir alana yatırım yapması ve çeşitli ürünler ihraç etmesi için açık bir pazardır.

2.2. Azerbaycan-Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde ihraç ve ithal edilen ürünlerin ve yatırımcıların rolü

Azerbaycanın Türkiyeden ithalatı, Azerbaycan komşu ülkelerle bağlarını güçlendirmek için çalışmakta, hatta ilişkileri güçlendirmek dış politikanın öncelikli alanı haline getirdi. Azerbaycanın ekonomisini 90%'nı petrol ve petrol ürünleri ihracatı en önemli gelir kaynağıdır. Her geçen yıl Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmek de olan

Azerbaycan ticaret hacmini de artırmayı hedeflemektedir. 2015-2016'lı yıllarda ticaretin fiyat hacmi Azerbaycanın parası olan manatın devalüvasyon sonrası deyerinin düşmesine neden olmuştur. Örnek olarak, gümrük kurumundan aldığımız verilere göre 2015 yılında ithalat yaklaşık 9,2 Milyar dolar iken 2016 yılında 0,7 Milyar dolar düşerek 8. 5 Milyar dolar olmuştur. 2015 yılında Türkiye'den ithalat 1,2 Milyar dolar iken, 2016 yılında da 1,2 Milyar dolar olmuştur. Türkiye'den ithalat rakamlarında bir farklılık olmamasına karşın toplam ithalatta faiz hacminin arttığı görülmektedir. Başka bir örnek, 2016 yılında toplam ithalat 8,5 35 Milyar dolar iken 2017 yılında 8,8 Milyar dolar olmuştur. Yani 2017 yılında toplam ithalat 2016 yılına nazaran 3,5% arttı. Buna karşın Türkiye'den ithalatımız 2016 yılında 1,2 Milyar dolar olan ithalat, 2017 yılında 1,3 Milyar dolar olmuştur. Türkiye'den ithalat 8,3% artmıştır.

Madde gruplarına göre ithalata baktığımız zaman aşağıdaki tabloya göre en çok ithalat yaptığımız maddeler çoğunlukla makine, cihazlar, demir çelik mamülleri ve mobilyalar dır (Tablo 4, eklerde).

İthalat yaptığımız madde gruplarına göre ilk yerde olan kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, bunların aksam ve parçalarının payı toplam ithalatta yeri 2013 rakamlarına göre 13%, 2014'e göre 12%, 2015'e göre 10%, 2016'ya göre 11%, 2017 rakamlarına göre ise 15% olmuştur. Toplam ithalatta 2. yerde olan elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarının payı 2014 rakamlarına göre 10%, 2015'e göre 9%, 2016'e göre 8%, 2017'ya göre 8%, 2018 rakamlarına göre ise 10% olmuştur. 24 Kasım 2015'de Rusya ile Türkiye arasında yaşanan "Uçak krizi" nedeni ile Rusya Türkiye'den ithal olunan gıda ve diğer ürünlere ambargo uyguladı. Ambargoya göre Türkiye önemli dış ticaret ortağı olan Rusya'ya gıda ve bir çok maddelerini ihraç edemedi. Türkiye Rusya'ya mallarının bir kısmını Azerbaycan üzerinden ihraç etti. O yüzden 2016 yılında Türkiye'nin önemli ihraç maddelerinden olan meyve, sebze ve benzeri ürünlerin Azerbaycan'a ithalatında artış yaşandı. Örneğin, gıda maddelerinden olan domates, 2015 yılına göre Azerbaycan'a ithalat 156 bin dolar iken, 2016 yılında bu rakam

yaklaşık 5 milyon dolar olmuştur. Rusya ile Türkiye arasında uçak krizinin anlaşmaya varılmasından sonra Azerbaycan üzerinden Rusya'ya ihraç edilen domates rakamlarında düşüş oldu. 2017 yılında ithalat 5 milyon dolara yakınken 2018 yılında ise 2 milyon dolar düşerek 3 milyon dolar oldu.

Sektör gruplara göre ithalata baktığımız zamanı Azerbaycan İle Türkiye arasında neredeyse tüm sektörler için ticaret ilişkisi mevcuttur. 2014-2018'li yıllara göre en çok sektör ithalat sanayi sektörünün payına düşmektedir. Dolar üzerinden yıllar üzre sektör bazda bakıldığında 2018 yılından beri 2014-2015 yıllarına kıyasla bir düşüş gözlemlenmektedir. Bunun sebebi Azerbaycan'da 2 defa yaşanan keskin devalvasyondur. Türkiye'den Azerbaycan'a 2018 yılında toplam sanayi sektörü ithalatı yaklaşık olarak 225 milyon dolar iken 2018 yılında bu rakam 34 milyon artarak 259 milyon dolar olmuştur. 2014-2018 yılları arası toplam ithalat, sanayi sektöründe 2,3 milyar dolar, tarım ve gıda sektöründe 429,3 milyon dolar, makine sektöründe 247,9 milyon dolar, otomotiv sektöründe 223,2 milyon dolar, en az ithalat ise tekstil sektöründe 98,7 milyon dolar olmuştur.

Sanayi sektöre baktığımız zamanı Türkiye'den Azerbaycan'ın en çok ithalat yaptığı sektör olan sanayi 2014 yılında 677 milyon dolar iken 2018 yılında 259 milyon dolara düşmüştür. 2014-2018 yıllarına göre en çok ithalat rakamı 2014 yılında yaklaşık 711 milyon dolar olmuştur (Tablo 5, eklerde).

Toplam sektörler üzre ithalatta sanayi sektörü ithalatı 2014 yılında 71%, 2015 yılında 2% artarak 73%, 2016 yılında 4% düşerek 69%, 2017 yılında 7% düşerek 62%, 2018 yılında ise 6% artarak 68% olmuştur.

Tarım ve Gıda sektörünü Azerbaycan'ın önemli tarım ve gıda ticaret partnerlerinden olan Türkiye ile 2018 yılında bu sektör itibari ile ticaret hacmi yaklaşık olarak 54 milyon dolar olmuştur. Bunun da 90%'dan fazla kısmı ithalat hesabına gerçekleşmiştir.

Tablo 6: Azerbaycan'ın Türkiye'den tarım ve gıda sektörü ürünlerinin ithalat rakamları (milyon dolar).

No	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Buğday unu/mahlut unu	677. 167	714. 488	405. 878	31. 319	4. 034
2	Domates (taze/soğutulmuş)	1. 504. 798	180. 329	155. 445	5. 017. 168	3. 023. 914
3	Süt, krema (konsantre edilmiş, ilave şeker veya diğer tatlandırıcı madde içerenler)	2. 499. 408	2. 964. 305	1. 758. 500	1. 385. 569	1. 075. 643
4	Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer ekmekçi mamüller, hosti, boş ilaç kapsülü mühür güllacı, pirinç kağıdı vb	29. 146. 593	33. 089. 569	32. 285. 426	17. 549. 793	20. 000. 924
5	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen meyve ve yenilen diğer bitki parçalarının konserveleri	8. 057. 299	7. 813. 881	5. 237. 229	2. 207. 505	1. 968. 667
6	Kuş ve kümes hayvanlarının kabuklu yumurtaları	9. 412. 673	13. 832. 175	10. 894. 451	5. 655. 549	7. 720. 344
7	Kimyaca saf sakkaroz ve diğer şekerler	4. 692. 962	4. 366. 762	4. 578. 249	3. 573. 266	2. 851

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

2014-2018 yılları itibariyle ithalat yıllara göre, 2014 yılı 114 milyon dolar, 2015 yılı 120 milyon dolar, 2016 yılı 88 milyon dolar, 2017 yılı 55 milyon dolar, 2018 yılı ise 53 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Gıda ürünlerinden olan makarna ve kuskuslar Azerbaycan'a toplam ithalat miktarı 2018 yılında yaklaşık 7 milyon dolar olmuştur. Bunun da yaklaşık 4 milyon dolarını Türkiye'den ithal edilmiştir. Azerbaycan'a makarna ithalatında Türkiye'nin payı 57% dir. Türkiye'den sonra yaklaşık 3 milyon dolarlık kısım yani, 40%dan fazla ithalatını Rusya'dan yapmıştır.

Son 5 yılın ticaret hacmi rakamlarına bakıldığında Türkiye Azerbaycan'a tarım ve gıda ürünleri ithal eden ülkeler arasında 1-ci sırada yer almıştır. 2013-2017 yılları arasında her yıla göre toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatında Türkiye'nin payı 90%dan fazla olmuştur. Gıda ürünlerinden olan şekerin Azerbaycan ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma gereği Nahçıvan'da ekilip, hammadde gibi Türkiye'ye ihraç edilip işlenib, nihai ürün gibi yeniden Azerbaycan'a ihraç edilmiştir. Daha sonralar 2011 yılında Azerbaycan'ın İmişli ilinde Türk sermayeli İmişli şeker fabrikasının kurulması ile fazla maliyetten kaçınılmıştır.

Tekstil sektörü Azerbaycan'ın tekstil ürünleri tedarikçisi konumunda olan Türkiye son yıllar bu konumunu kaybetmiştir. Bu durumun sebebi ise son yıllar Uzak Doğu'dan özellikle Çin'den ithal edilen ürünler Türkiye'den ithal edilen ürünlere nazaran daha uygun olmaya başlamıştır. Örneğin, 2017 yılında Türkiye'den yapılan toplam tekstil ürünleri ithalatı yaklaşık 40 milyon dolara yakınken 2018 yılında yapılan ithalat 27 milyon dolar azalarak 13 milyon dolara yakın olmuştur. 2018 yılında yapılan ithalat 2017 yılına nazaran 3 kattan fazla azalmıştır. Tekstil sektörü de son yıllarda azalmayı göre biliriz. 2016 ve 2017 yılında bu sektör önceki yıllarda artış olmuş fakat, 2018 yılında ise azalma sergilemiştir.

Azerbaycan'da Türk markalı tekstil ürünlerinin hacmi gittikçe artmaktadır. Örneğin Türk markalı hazır giyim mağazalarından LC Waikiki, DeFacto, Mavi, D'S Damat, Kiğılı gibi mağazaların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Bu artış hızı Türkiye'nin Azerbaycan'a tekstil ürünleri ihracatında hacminin artmasında ve yerinin korunmasında çok önemlidir. Tekstil ürünlerin hem ithal hem de ihracatına bakıldığımız zaman son yıllarda gerileme olduğunu görmekteyiz. 2015 ve 2016 yıllara baksak önceki yıllara kıyaslamada önemli artış sağlandığını bunada neden o yıllarda iki ülke arasındaki talebin artmasıdır. Son yıllarda ise talep azalmaktadır.

Tablo 7: Azerbaycan'ın Türkiye'den tekstil sektörü ürünlerinin ithalat rakamları (milyon dolar).

N o	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Kazaklar, süveterler, hırkalar, yelekler vb. Eşya	2.590.365	4.327.835	3.668.824	6.842.945	2.720.591
2	Erkek, erkek çocuk için kısa pantolon, şort vs.	2.255.859	3.779.987	4.293.044	8.162.492	1.843.123
3	Tişört, fanila, atlet, kaşkorse vb. giyim eşyası	2.021.364	2.124.987	5.222.722	9.771.516	4.001.313
4	Kadın, kız çocuk için elbise	783.781	2.806.620	3.725.375	4.706.661	1.991.221
5	Bebekler için giyim eşyası ve aksesuarı	209.439	887.545	1.417.032	4.656.511	881.535
6	Erkek, erkek çocuk için Paltolar, kabanlar, pelerinler, anorak, vb.	10.781	41.567	157.965	220.348	76.360
7	Kadın, kız çocuk için takım elbise	112.003	190.221	257.680	818.041	382

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

2016 yılı makine sektörü ürünleri Türkiye'den toplam ithalat miktarı yaklaşık 31 milyon dolar iken 2017 yılında bu miktar 5 milyon dolar artarak 36 milyon dolara yükselmiştir. İki ülkenin makine ithalatına baksak tarım sektörü için gerekli ürünlerin daha çok kapsadığını göre biliriz (Tablo 8, Eklerde).

Makine sektörü ithalatına göre Azerbaycan'ın ithal ettiği ilk 3 ülkelerden biri Türkiye'dir, diğer ülkeler olan Çin ve Rusya'dır. Genel olarak bakarsak Azerbaycan'a makine sektörü ürünleri ithalatında ürünlere göre en çok payı Çin daha sonraki yerleri ise genel olarak Türkiye ve Rusya almaktadır. Makine ürünleri ithalatından büyük pay almak için Azerbaycan, Beyaz Rusya ve Türkiye'yi çeşitli şirketlerin ortaklaşa çalışması sürmektedir.

Otomotiv sanayi ürünleri ithalat rakamlarına bakıldığında ürünler itibariyle Türkiye'nin yerinin değişken olduğunu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen verilere göre 2015 yılında Azerbaycan'a motorlu kara taşıtları ve yedek

parçaları ithalatında Türkiye'nin payı yaklaşık 51 milyon dolar, 2016 yılında 39 milyon dolar düşerek 12 milyon dolar, 2017 yılında ise 7 milyon dolar artarak 19 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 9: Azerbaycan'ın Türkiye'den motorlu kara taşıtları ve yedek parçaları ithalat rakamları (milyon dolar).

N o	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Traktörler	3. 240. 635	4. 145. 773	2. 264. 680	895. 520	3. 877. 193
2	Motorlu taşıt; dizel/yarı dizel (1500cm ³ <2500cm ³)	1. 056. 074	10. 015. 685	1. 342. 483	341. 569	387. 551
3	Kıvılcım ateşlemeli motorlu taşıtlar (taşıma kapasitesi)	1. 985. 476	3. 226. 312	1. 191. 671	937. 967	3. 034. 931
4	Özel amaçlı diğer motorlu taşıtlar	17. 471. 711	17. 335. 806	15. 043. 503	1. 441. 139	688. 957
5	Beton karıştırıcı ile mücehhez taşıtlar	4. 553. 934	6. 478. 371	385. 699	300. 000	-

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Otomotiv sanayi ürünü olan traktör ithalatı 2017 yılında Azerbaycan'a toplam 73 milyon dolarlık bir ithalat gerçekleşmiştir. En çok ithalat yapan ülkelerden birinci sırada Beyaz Rusya, ikinci sırada İtalya, üçüncü sırada ise Türkiye olmuştur. Türkiye istatistik kurumundan alınan verilere göre 2017 yılında Azerbaycan'a traktör ithalatı 4 milyon dolara yakın olmuştur.

Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihraç edilen ürünlerin büyük çoğunluğu petrol ve petrol ürünleridir. Bu ürünlerin ihracatı toplam ihracatın 90%'dan fazlasını oluşturmaktadır. En önemli ihraç maddelerinden olan petrol ürünlerinin bir sınıfı olan sıvı yakıt 2017 yılında toplam ihracat 4,7 milyon dolar, aynı yıl bu ürünün yalnız Türkiye'ye ihraç miktarı 3 milyon dolar olmuştur. Bu rakam Türkiye'ye toplam ihracat payı 63% dür (Tablo 10, eklerde).

Diğer bir önemli Türkiye'ye ihrac ürünü olan doğalgazın 2018 yılında toplam ihracattaki payı 80%'dir. 2017 yılı toplam ihracat 1,2 milyar dolar iken, Türkiye'ye

ihracat miktarı 955 milyon dolar olmuştur. Diğer ihracat ürünlerinden olan doğal yakıt 2017 yılında toplam ihracat miktarı 4,7 milyon dolar iken, bu ürünün Türkiye'ye ihracat miktarı 3 milyon dolar olmuştur. Türkiye'ye doğal yakıtın toplam ihracat miktarında payı 64% dür. Türkiye'ye önemli ihraç ürünleri arasında doğalgaz, petrol ve petrol ürünler, madencilik ürünleri, kimyasal yağlar, pamuk ve pamuktan yapılan mamüller yer almaktadır.

Türkiye'ye en önemli sanayi sektör ürünleri ihracatı ürünlerinden organik kimyasal ürünler, plastikler ve mamulleri, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat, demir ve çelik, alüminyumdan yapılan eşyaları sayılabılır.

Tablo 11: Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihrac olunan sanayi ürünleri (milyon dolar).

N o	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Organik kimyasal ürünler	8.527.861	32.710.146	26.869.222	16.526.927	38.006.252
2	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	16.384.370	12.936.976	6.805.785	11.178.548	10.707.996
3	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	14.951.009	5.871.598	9.288.535	11.743.289	42.684.942
4	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	105.675.983	117.421.007	67.844.724	71.452.481	87.711.203
5	Kurşun ve kurşundan eşya	3.421.238	5.566.491	8.264.376	6.204.350	1.196.666
6	Bakır ve bakırdan eşya	11.888.284	5.813.020	11.591.978	13.760.847	24.001.331

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Sanayi ürünlerine baktığımız zaman iki ülke arasında son yıllarda önemli artışın olduğunu söyleyebiliriz. 2015 yılında 2017 yılına kadar süreçte sanayi ürünlerinde kısa bir gerileme olsada, 2018 yılında tekrar artış olmuştur. Son zamanlar sanayi ürünlerinden kurşun ve ham postlar, derilerde azalış olduğunu göre biliriz. Diğer

ürünlerde önceki yıllara mukayesede artışın sağlandığını ve bu artışın sonraki yıllarda devam etmesinin şahidi olacağız. Madencilik sektörü Azerbaycan ürünleri ihracatında diğer sektörlerle nazaran çok gelişmemiştir.

Tablo 12. Azerbaycan'dan Türkiye'ye madencilik sektörü ürünleri ihracat rakamları (milyon dolar).

No	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Metal cevherleri, cüruf ve kül	75.450	0	874	441.600	46.080
2	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	115.018.767	36.425.272	19.653.858	47.095.483	21.060.020

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Rakamlara baktığımızda madencilik sektörü ürünlerinden olan mineral maddeler 2017 yılına nazaran 2018 yılında Türkiye'ye ihracatımızda 2 defadan çok düşüş yaşanmış. 2017 yılında Türkiye'ye yaklaşık 47 milyon dolar olan ihracat 2018 yılında bu 21 milyon dolar olmuştur.

Tarım sektörü ihracatı madencilik sektörü gibi toplam ihracatta küçük yer tutmaktadır. Tarım ürünleri ihtiyacı ithalat hesabına karşılanmaktadır. Tarım ürünleri ithalatının büyük bir kısmı Türkiye ile yapılmaktadır. En önemli tarım ihracat ürünlerinden canlı hayvanlar ve kalıntıları, meşrubat ve alkollü içecekler, bitkisel ürünlerin ismini verilebilir. Aşağıdaki tabloya baktığımızda, bu rakamlardan tarım sektörünün 2016 yılından bu yana bu yönde önemli bir artış olduğunu açıkça görebiliyoruz. Bu artış sonraki yıllarda devam etmesi iki ülkenin tarım sektöründe olumlu yolk at edeceğini ve gelecekteki ülkeler arası talep karşılama olumlu etki yapacaktır.

Tablo 13: 2014-2018 yıllar arasında Türkiye'ye yapılan ihracat rakamları (milyon dolar)

N o	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	1. 082. 227	2. 341. 093	481. 593	7. 200	82. 550
2	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	18. 537	69. 773	60. 022	64. 708	52. 574
3	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	128. 554	0	447	423. 202	17. 009
4	Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler,sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	0	159. 374	30. 090	113. 181	3. 575
5	Yenilen meyveler ve yenilen sert kabuklu meyveler	47. 223	0	0	16. 210	314. 600

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türk iş adamlarının dikkatini çekmeye başlamış iş adamları için kolaylıklar sağlanmıştır. İş adamları örgütlenerek 1994 yılında Azerbaycan'da Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Derneği (TÜSİAD) kurdular. Cemiyetin kuruluş amacı Azerbaycan'da türk iş adamlarını yatırım yapmaya teşvik etmek, iki ülke arasında olan ekonomik ve ticari ilişkilere olumlu yönde etki etmek ve Azerbaycan'da yatırım yapan ve yapacak olan türk işadamlarına yardım etmektir. Çeşitli zamanlarda her iki ülke devlet yetkilileri iş adamlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Azerbaycan yetkilileri 2002 yılında İstanbul'da Türk iş adamları ile görüşmüş, onları Azerbaycan'a davet etmiş, daha sonra 2003 yılında Türk yetkilileri iş adamları ile beraber Azerbaycan'a gelmiştir. Gerçekleşen bu gelişmeler sonucunda iki ülke ticaret hacmine olumlu etkisi olmuştur.

İşadamlarının Azerbaycan'a yatırım yapmasının diğer bir sebebi ise Azerbaycan'ı Orta Asya'ya açılan bir kapı olarak görmesidir. Orta Asya pazarına yönelen türk şirketleri Azerbaycan'ı bir köprü olarak görmekteydi. İş adamları Türkiye'den ithal edilen hammadde ve yarı mamülleri Azerbaycan'da üretilip yeniden Orta Asya'ya ihraç etmeyi hedeflemektedir. Bu girişim hem komşu ve kardeş devlet olan Azerbaycan ve Türkiye ekonomisi ve ticaret hacmlerinin gelişmesi için oldukça önemlidir. Bu sebeple Avrupa Birliği , Amerika Birleşik Devletleri ve diğer devletler çeşitli proje ve programlarını Azerbaycan ve Türkiye'ile işbirliği içinde yürütmektedir.

Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımlarına baktığımız zaman 1995-2018 yılları arasında Azerbaycan'a en çok yatırım yapan devlet olan Türkiye, ilişkileri daha da geliştirmek için çeşitli anlaşmalar imzalamak dadır. Türkiye'de iş yapan Azerbaycanlı iş adamları hem firma sayısı hem yatırım hacmi açısından değerlendirilirse Kafkas ve Orta Asya Türk devletleri içerisinde en çok yatırımı olan iş adamlarıdır.

Tablo 14: Azerbaycan'ın yıllara göre Türkiye ekonomisine yönelen yatırımlar (milyon dolar)

Yıllar	Uluslararası doğrudan yatırımlar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	Gayrimenkul Yatırım
2009	18. 269	15. 332	2. 937
2010	8. 585	6. 803	1. 782
2011	9. 095	6. 601	2. 494
2012	16. 114	14. 101	2. 013
2013	13. 286	10. 650	2. 636
2014	13. 563	10. 514	3. 049
2015	13. 119	8. 798	4. 321
2016	18. 002	13. 846	4. 156
2017	13. 343	9. 453	3. 890
2018	10. 904	6. 261	4. 6436

Kaynak: Eğilmez, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, 2019

Türkiye ekonomisinde bugün iş yapan Azerbaycan şirketlerinin sayısı 1800'e yakındır. Azerbaycan tarafından Türkiye ekonomisine yatırılan son yıllardaki yatırımların çöku ülkenin sanayi ve enerji sektörünün payına düşmektedir. Türkiye'nin son yıllar verilerine baktığımız zaman Türkiye ekonomisine en çok yatırım yapan 3 cü

ülke ve ekonomiye yatırılan yatırım miktarında en çok artış gözüken 4 cü ülke Azerbaycan olmuştur. 2008 yılında Azerbaycan'ın en büyük şirketlerinden olan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), Türkiyede 1965 yılında TPAO tarafından kurulan petrokimya endüstrisinin en büyük şirketi olan Petkim Holdingin Mayıs 2008 yılında 51% lik payını 2. 04 milyar dolara satın aldı. Bu holding'in yönetimi için SOCAR Türkiye Enerji A. Ş şirketi kuruldu ve 2012 yılında Petkim Holding de bulunan Türk devletinin sahip olduğu 10% oranındaki payı 0. 168 milyar dolara satın aldı. Şu anda, SOCAR Türkiye Enerji A. Ş' nin Petkim Holdingteki payı 61%dir 25 Ekim 2011 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve Türkiye'nin Başbakanı tarafından atılan yeni proje olan “STAR” Rafinerisi'nin inşası hakkında anlaşma imzalandı. Türkiye'nin ekonomik ve stratejik açıdan önemli şehri olan İzmir kentinin Aliğa liman bölgesinde 2013 yılında rafineri inşaatına başlandı. 19 Ekim 2018 yılında “STAR” Rafineri iki ülke Cumhurbaşkanı'nın katılımıyla açıldı ve rafineri için 6,3 milyar dolar yatırım oldu. İzmir köyü Aliğa liman bölgesinde kurulan SOCAR Türkiye'ye ait daha sonralar payı Goldman Sach tarafından alınan Petlim Limancılık Ticaret A. Ş'nin de açılışı aynı gün gerçekleşti. Petlim Limancılık Ticaret A. Ş için yaklaşık 600 milyon euro yatırım sağlanmıştır. Petlim Limancılık A. Ş şirketinin amacı SOCAR Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda limancılık faaliyeti yapmaktır. SOCAR Türkiye'ye mahsus diğer bir şirket ise PETKİM Rüzgar Enerji Santralidir. Santralin yapımı için bugüne kadar 55 milyon euro yatırım yapılmıştır. Santral SOCAR Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur

1995-2019'lı yıllar arasında toplam en çok yatırım yapan devlet Türkiyedir. Türk yatırımcıları Azerbaycan devletine yaptığı yatırımların çoğunu petrol dışı sektöre yaptığını görebiliriz. Azerbaycanda faaliyet gösteren Türk firması ticaretle uğraşmakta veya küçük ve orta ölçekli yatırımları tercih etmektedir (Şanlı B, 2015). Bu firmaların faaliyet alanları petrol, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık sektörleri, gıda üretimi, eğitim, yayıncılık, tekstil ve giyim sanayi, ulaştırma, otomotiv sanayi, ormancılık, demir-çelik, diğer metaller, inşaat, inşaat malzemeleri ve konut inşaat

hizmetlerini gibi çeşitli kapsamaktadır. Türk inşaat şirketleri 2017 yılına kadar Azerbaycan'da toplam 11 milyar dolar miktarında 347 proje gerçekleştirmiştir. Türk şirketi toplam 83 milyar dolar değerinde edilen İmişli şeker fabrikası yatırım Türkiyenin Azerbaycanda yaptığı yatırımlardan biridir. Azerbaycan Türk şirketleri için Orta Asya pazarına gitmek için önemli role sahiptir. Azerbaycanın ucuz işçiliğe ve daha düşük üretim maliyetlerine sahip olması nedeniyle bura yatırım yapmış Türk iş adamları ürettikleri ürünü kolay şekilde Orta Asya ve diğer ülkelere, bölgelere ihraç yapmaları her iki ülkenin karlarını artırılabilecektir (Şanlı B, 2015). Türk yatırımcılar için avantajlardan biri Azerbaycan'ın üye olduğu BDT ülkelerinde indirimli gümrük vergisi uygulanmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan konumu itibariyle türk yatırımcılar için Türk ürünlerini yeniden ihraç etmek için geniş fırsatlar var. Azerbaycan devletine yapılan ekonomisine yatırımlar ülkenin petrol endüstrisine yapılmaktadır. 2017 yılın sonu Türk şirketi olan TPAO, Azerbaycanda üç adet arama, geliştirme ve üretim projesi ve 2 adet boru hattı projesine ortaktır. Bunlar, Geliştirme ve Üretim Projeleri olan Azeri-Çırak-Güneşli (AÇG) (TP 5,75%), Şah Deniz (TP 19%) ve Alov (TP 10%) Arama Projesidir. 1996 yılında Azerbaycan'ın devlet petrol şirketi olan SOCAR'ın 60% lik ortaklığı ve Türkiye'nin TEKFEN İnşaat ve Tesisat A. Ş nin 40%ortaklığı ile kurulmuş olan AZFEN B. M. şirketi petrol şirketleri için üst düzey bir inşaat ve mühendislik çalışması yapmaktadır (Karaoğlu, 2004). Bağımsızlıktan 2017 yılı dahil olmakla ülkeye en çok yatırım yapan devlet olan Türkiye, Azerbaycan'da petrol endüstrisi dışında da büyük yatırımları bulunmaktadır.

III BÖLÜM. AZERBAJCAN-TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİNDE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE POTANSİYELİN DEĞERLENDİRİLMESİ.

3.1 Azerbaycan-Türkiye ilişkilerindeki genel potansiyelin değerlendirilmesi ve teklifler

Dış ekonomik ilişkilerin gelişimi ve ülke ekonomisinin bu temelde dünya ekonomik sistemine entegrasyonu Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınma stratejisinin temel yönlerinden biridir. Azerbaycan ve Türkiye ülkelerin iktisadi ve ticari ilişkilerin potansiyel limitlerini değerlendirmek için ticaret performans sisteminin yarara biliriz. Herhangi bir ülkenin dış ticaret ilişkilerini, coğrafi ve ticari yapısını analiz ederek, ithalat ve ihracatın çeşitlendirilmesi için gelecekteki fırsatları açmaya hizmet eder. Türkiye, ağırlıklı olarak orta ve yüksek ticaret performansı ile ölçülmektedir. Bunlar arasında ürün ve pazar yoğunluğu, ilk coğrafi ve ürün uzmanlık düzeyleri, ticari adaptasyon ve rekabet gücünün etkisi ile coğrafi ve ürün çeşitlendirme seviyeleri yer almaktadır. Azerbaycan ve Türkiye yıllık dış ticaret hacmi Azerbaycanın sadece yüzde 15'ini oluştururken, Türkiye'nin yıllık ticaret hacminin sadece yüzde 0,6'sını oluşturmaktadır. Önümüzdeki yıl Türkiye'nin beton endüstrisine ve tarım kompleksine ihraç edilen hammadde ve yarı mamul ürünlerine gelince, ithalat ülkesi katı ilkesinin zayıf olması muhtemeldir (Veliyev C, 2017). Aynı zamanda, hizmet sektöründeki ilişkilerde önemli niteliksel ve büyük ölçekli değişiklikler beklenmektedir. Azerbaycan hükümetinin gelişimi için bu doğrultuda atılacak beş yıllık sosyo-ekonomik kalkınma hedefleri ve adımlar arasında, "küçük işletmelere" yardım etmek ve Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkileri koordine etmek için bir "Yerleşim Merkezi" kurulmaktadır. Genel olarak, önümüzdeki beş yıl içinde iki ülke arasında ikili ekonomik ilişkilerin kurulmasının resmi müzakerelerin ana günlerinden biri olması beklenmektedir, Türkiye ile ticaret ilişkileri beklentilerin altındadır. Bu ticaret ilişkilerinde bir takım sorunlar var. Aynı sorunların çözümü üzerine yapılan araştırmalar, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirebilir. Bu sorunları aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:

- 1) Her iki ülkenin uluslararası yükümlülüklerinin kaynaklanan sorunlar
- 2) Vize sorunu
- 3) Nakliyatla ilgili problemler
- 4) Gümrük alanında yaşanan sorunlar
- 5) Bankacılık ve ödeme alanında yaşanan sorunlar
- 6) Diğer sorunlar

Şurada temel sorunlardan biri Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşması imzalamış olması ve bu çerçevede, Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikasını benimsemiş olmasıdır. Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikasına göre, üçüncü ülkelerden AB'ye yapılan ve ülkeye uygulanan genel ithalat kuralları ülkelerin bağımsız hareket etme yeteneğini kaybetmesine neden olur (Bağırzade E, 2014). Türkiye üçüncü ülkelerle ikili ticaret de kurallara uymakla yükümlüdür. Bir diğer güncel konu vize rejiminin karşılıklı olarak kaldırılmasıdır. Bu önemli konuda atılacak adımlar, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkileri daha da geliştirilebilir.

Vize rejiminin kaldırılması turizm sektörü için daha önemli olsa da, iktisadi, sosyal ve kültürel bağların geliştirilmesi büyük fırsatlar sağlayacaktır. Bugün insanlar herhangi ülkeni tercih ediyorsa, ilk öne ülkenin insanlara sağladığı elverişli koşulları değerlendirmektedir. İki ülke arasında vizanın bulunması bu ülkeler arasındaki turist gelişine olumsuz etki sağlayacaktır. Viza rejimi giderilirse, ülkeler arasındaki mesafe kısaltılacak ve bu da ilişkilerin gelişmesinde önemli faydası olacaktır. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin gelişiminin yönlerinden biri de ulaşım alanındaki genişleyen projesidir. Ticaretin büyük kısmı karayoluyla mümkündür, ancak sadece İran veya Gürcistan üzerinden mümkündür. İran'ın suçlamaları ve Gürcistan ve Azerbaycan dan gelen yüksek kara vergileri Türk ihracatını olumsuz etkilemektedir. Bakü-Tiflis-Kars önemli demiryolu projesidir. Demiryolu Azerbaycan'ın başkenti Tiflis'ten Gürcistan'a, Türk şehri Kars'a ve Akhalkalaki şehrine kadar sürecek. Bu demiryolu Azerbaycan ile Türkiye'yi birbirine bağlayacak. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun temeli 21 Kasım 2007'de Gürcistan'ın Marabda kentinde atıldı. Açılış

töreni, üç ülke başkanlarının katılımıyla Gürcistan'daki Marabda istasyonunda gerçekleştirildi. BTC, Azerbaycan için hem politik, hem ekonomik hem de stratejik olarak büyük önem taşıyor. Azerbaycan Demiryolları uluslararası ulaşım noktasına ulaşacak ve doğrudan Türkiye'ye gidecek. İki buçuk günde Demiryolu ile Karsa ve İstanbul'a gitmek mümkün olacak. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından sonra Azerbaycan ekonomisini büyük oranda geliştirecektir (Bağırzade.E, 2014). Azerbaycan şirketi Azeri inşaat servis demiryolunun Gürcü bölümünü inşa edecektir. İhaleye 13 yerli ve diğer yabancı şirket de katılmıştır. Şirketin teklifi 250 milyon dolardı. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin son bölümünün inşası için 345 milyon dolar tahsis edildi. Lokomotif zemini daha da güçlendirilecek, Azerbaycan topraklarında altyapı oluşturulacak ve diğer işler oluşturulacak. Türkiye toprakları 68 km, Gürcistan 30 km olacaktır. Azerbaycan ve Türkiye de turizm alanında işbirliği için geniş imkanlara sahiptir. Her iki ülkenin zengin ve güneşli bir iklim bölgesinde renkli bir doğaya sahip olduğu pek çok şey var. Her iki ülkenin de plaj ve dağ turizmi fırsatları var. Temel fark, turizm altyapısı ve tanıtım fırsatlarının iki ülke arasında farklı düzeylerde gelişime sahip olmasıdır. Türkiye'nin bu yönde ilerlemesi için uzun bir yol olmasına rağmen, Azerbaycan için nispeten yeni bir önceliktir. Bu nedenle kardeş ülkenin bu alandaki deneyimlerini incelemek ve karşılıklı yatırım yapmak önemlidir. Belirlenen hedeflere ulaşmak için ilk önlemlerin uygulanması planlanmaktadır:

- 1) Modern ihtiyaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren turizm tesislerinin oluşturulması;
- 2) Otel ve konaklama yerlerindeki yatak sayısının 150. 000'e çıkarılması;
- 3) Ülkenin uluslararası ve iç pazardaki rekabet gücünü artıran ve turizm endüstrisinin kurulmasına hizmet eden turizm altyapısının geliştirilmesi;
- 4) Ülkenin turizm ve rekreasyon bölgelerinin yasal statüsünü belirlemek, ülkedeki turizm bölgelerinin ve turistik güzergahların tanımlanmasını sağlamak;

5) Turizm hizmetlerinde ileri yöntem, standartların geliştirilmesi ve uygulanmasını sağlamak;

6) Turizm alanında çalışan kişilerin mesleki eğitim düzeyini sürekli artırmak ve turizm alanında zengin deneyime sahip ülkelerle personel eğitimi alanında uluslararası işbirliğini artırmak, turizm kaynaklarının korunmasını sağlamak ve verimliliklerini yükseltilmesini sağlamak.

Azerbaycan ve Türkiye de turizm alanında işbirliği için geniş imkanlara sahiptir. Her iki ülkenin zengin ve güneşli bir iklim bölgesinde renkli bir doğaya sahip olduğu pek çok şey var. Her iki ülkenin de plaj ve dağ turizmi fırsatları var. Temel fark, turizm altyapısı ve tanıtım fırsatlarının iki ülke arasında farklı düzeylerde gelişime sahip olmasıdır. Türkiye'nin bu yönde ilerlemesi için uzun bir yol olmasına rağmen, Azerbaycan devleti bu alanda daha çok son yıllarda gelişme kaydetmiştir. Bu nedenle, turizm alanda kardeş ülkeye yatırım göstermesi ve tecrübesinden faydalanmak ülkenin bu sektörde sonraki yıllar olumlu katkı yapacaktır. Son zamanlar bir çok insanlar yeterli sayıda otellerin bulunmaması nedeniyle onlar bireysel evleri tercih ediyorlar fakat, ülkelerin son yıllarda çoklu otel inşaat etmesi turist sayısında önemli artış olmuştur (Veliyev C, 2017). Diğer farka baktığımız zaman iki ülkenin turizm hizmetinde fiyatların yüksek olmasıdır. Aralarındaki hizmet sektörüne baxdıqda bir tarafda yüksek fiyat ve düşük kalite, diğer yanda ise düşük fiyatlar ve yüksek hizmeti görebiliriz. Bu nedenle Azerbaycan'da turizm sektöründe yeni değişikliklere ihtiyaç vardır. Azerbaycan'da turizm kaynaklarını incelemek ve genişletmek, turistleri dinlemek, ihtiyaçlarını karşılamak ve modern standartları karşılamak, sanatoryum tatilinin kaynaklarını incelemek, otelleri ve diğer turizm tesislerini genişletmek, turizm rotalarını arttırmak, turizm geliştirmek, öncelik sağlamak için gerekli hizmet, gezi ve diğer kültürel etkinlik çeşitlerini genişletmek turizm türü, ekolojik turizm ve kırsal yeşil turizm olarak kültür turizmi, boş zaman turizmi alanında kamu yönetiminin güçlendirilmesi, ulusal gelenekleri yansıtan malzemelerin yayılması ve yaygınlaştırılması, tarihi ve kültürel

miras Azerbaycan halkı, farklı bölge ve şehirlerin tarihi, ulusal el sanatları ve hediyelik eşyalar, ürünlerin üretim ve satışını genişletmek için önerilen ana görevlerden biridir.

Azerbaycan için önemli bir ekonomik çoğunluk haline gelen Türkiye'nin turizm alanındaki bu hedeflere ulaşmasındaki rolü arttırılmalıdır. Bunun için karmaşık gelişimde rekabet ortamını geliştirmek önemlidir. Azerbaycan ile Türkiye devletlerine sağladığı yatırım projeleri istenilen düzeyde değildir. Bunun için iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için bazı önlemler alınmalıdır. Türkiye'nin Kafkasya, Orta Asya ve başta Azerbaycan olmak üzere politikasında odaklanması gereken hususlar şunlardır:

1. Ortak işbirliği stratejilerinin geliştirilmesi;
2. Bölge için Sigorta Birliği'nin kurulması;
3. Yatırımcıların Eximbank kredisi verirken sahalardaki gayrimenkulleri ipotek olarak kullanmaları;
4. İki ülke arasındaki ticaret, bilgi ve teknoloji akışını artırılması;
5. Ticaret, vergi, yürütme, rekabet ve sermaye hukukunun gelişimini desteklemek.

3.2. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki potensiyel boşluklar ve çözüm önerileri

Karşılıklı sorunlar ve şikayetler çok önemli bir seviyeye ulaşmış olmasına rağmen, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkiler yıllar geçtikçe daha da önem kazandı. İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin derinleşmesini ve Türkiye'den mal ve ürün fiyatlarının yükselmesini engelleyen birçok önemli ve küçük nedenler olduğundan, bu sorunlar pazarın rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Bu sorunların bazıları çok kısa sürede çözülebilir iken, diğerleri çözülmesi daha zor görünmektedir. Bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan, Türkiye ile tüm alanlarda protokoller ve anlaşmalar imzaladı. Bugün itibariyle bu anlaşmaların çokunu tam olarak yerine getirildiğini söylenemez. Yeniden yapılanma çabalarına ek olarak, altyapı eksikliği, yasal boşluklar, mahkeme kararlarının tenfizi, kurumsallaşma, devlette süreklilik ilkesine uyulmaması, kayıt dışı ekonomi tarafından yaratılan haksız rekabet, yasa dışı

piyasa ekonomisi, ticaretin ödenmemesi, bazı komşu ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları ekonomik ve ticari ilişkilerin istenilen düzeye ulaşmasını engeller olarak söyleyebiliriz. Azerbaycan, Türkiye'deki ticari ilişkilerdeki sorunlarını aşağıdaki kategorilerden inceleyebiliriz:

- 1- Her iki ülkenin uluslararası yükümlülüklerinden kaynaklanan sorunlar;
- 2- Ulaşım ile ilgili sorunlar;
- 3- Gümrük alanındaki sorunlar;
- 4- Bankacılık ve ödeme sorunları;
- 5- Diğer Sorunlar;

1. Her iki ülkenin uluslararası yükümlülüklerinden kaynaklanan sorunlar - buradaki temel sorun, Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği ile bir anlaşma imzalaması ve bu bağlamda AB Ortak Ticaret Politikasını kabul etmesidir. AB'nin nedeni, Ortak Ticaret Politikası uyarınca, üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın AB'nin genel kurallarını ve bağımsız çalışma fırsatından mahrum kalan ülkelerin geçerli olması ve bu nedenle Türkiye'nin AB ile ikili ve özerk bir sendika olmasıdır (Neceoglu H, 2010).

Ulaştırma alanındaki sorunlar - Azerbaycan ile Türkiye arasında bir demiryolu güzergahının bulunmaması nedeniyle, tüm bunlar tamamen Gürcistan ve İran tarafından karayolu taşımacılığı ve mal ticareti ile gerçekleştirilmektedir. İran bir tonaj limiti getiriyor ve Gürcistan ve Azerbaycan yüksek yol vergileri uyguluyor, böylece Türkiye'deki rekabet şansını ve zaman kaybını azaltıyor. Bu, nakliye maliyetlerinin diğer rakip ülkelerden daha yüksek olduğu anlamına gelir. Ulaştırma ile ilgili ikinci önemli konu, yukarıdaki nedenlerden ötürü, iki ülke arasındaki büyük çaplı ticaretin sonucu olarak, her yıl yaklaşık 12. 000 Türk kamyonunun Azerbaycan'a girmesi, ancak 2006 yılında Türkiye'deki Azeri yetkililerinin sayısının 3. 000 ile sınırlı olmasıdır. Bu nedenle, bu bağlamda, kotanın tamamlanmasından sorumlu Türk araçlarının Azerbaycan'a geçişi, ürünün maliyetine doğrudan yansıyan ücretli bir temelde araştırılmaktadır. Taşımacılıktaki bir diğer sorun da , Türk kamyonlarının Türkiye'deki

gümrük uygulamaları nedeniyle normalden daha fazla zaman geçirmeleri ve bu maliyetlere eklenmesi.

Gümrük alanındaki sorunlar - Genel olarak, gümrük konularından bahsederken, çoğu yasal düzenlemelerden ve bireysel başvuru hatalarından kaynaklanmaktadır. Türk firmaları tarafından gümrükte yapılan hatalar belirsizliğe neden olur, Türk firmaları öngörülemeyen maliyetlerle karşılaşır ve kendi maliyet tahminlerini girerler ve özellikle şirket firmalarının ödeme yapmalarını gerektirdiklerini işlemler bazen bir gizlilik noktasına gelebilir. Azerbaycan gümrük ambarlarının varlığı veya yokluğu, Türkiye'deki gümrük müşavirliği kurumlarının geliştirilmesinde bir başka sorundur. Ayrıca, son çare olarak, Azerbaycan'a girişte gümrükte toplanan yol vergisi hakkında konuşmak uygun olacaktır. Levha taşımacılığında ve aynı zamanda diğer ülkelerle rekabet eden araçlardan tahsil edilecek Türkiye'nin karayolu vergisi, Türk ihracatına ek bir maliyet getirmektedir.

Bankacılık ve Ödeme Sorunları - Ticaret hayatı için çok önemli olan ticaret hukuku, yükümlülük hukuku, icra ve iflas hukuku, menkul kıymetler ve finansal belgeler gibi yasaların eksikliği ticaretin gelişmesini engeller ve çatışmalara yol açar. Açık. Şirketler genellikle banka kredilerini kullanarak kısa ve uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılama şansına sahip değildir. Para transferlerinde de ciddi sorunlar var. Ayrıca, bankaların işletmelere sağlayabileceği kredilere, akreditiflere ve teminat belgelerine ilişkin yasal normlara uymamaktadır.

Diğer Sorunlar - Bu bölüm ekonomideki kayıt dışılıktan yetersiz bilgi alışverişine, şeffaflığa ve keyfi uygulamalara kadar birçok konuyu ele almaktadır. Ancak bu bağlamda çözülebilecek en önemli sorun rüşvet ve yolsuzluk tur. Ayrıca, Azerbaycan perakende sektöründe ön ödemeli satışları teşvik eden basitleştirilmiş bir vergi sistemi, sektörde haksız rekabet yaratıyor. Ramstore gibi kurumsal şirketlerin Azerbaycan'da gelişmesinin en büyük nedeni budur.

Yukarıda bahsedilen sorunlar zincirde bir takım sorunlar yaratır ve bu bakımdan önde gelen Türk şirketleri ihtiyatlı bir şekilde Azerbaycan'a yaklaşmakta ve Türkiye'de

yaygın olarak kullanılanlar yerine ikincil mallara yatırım yapmaktan korunmaktadır. Türk mallarının imajına zarar veren durum gibi sonuçlar ortaya çıkabilir.

Çözüm ve Öneriler-Azerbaycan-Türkiye'de ekonomik ve ticari ilişkiler çağında, ilişkilere sağlam bir temel oluşturmak için yasal bir altyapı oluşturulmasına öncelik verilmeli ve gelecekte dinamik ekonomik ilişkiler ve işbirlikçi bir yaklaşımla, karşılıklı çıkarlar dahilinde daha geniş projeler geliştirilip sağlanmalıdır. Önümüzdeki yıl, iki ülkenin çeşitli alanlarındaki sorunların çözümü ve iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik tekliflerin aşağıdaki başlıklar altında toplandığını belirtti:

Her iki ülkeden ve uluslararası yükümlülüklerden kaynaklanan konularda çözüm ve öneriler -Cumhurbaşkanı sayın Abdullah Gül, 6-8 Kasım 2007, Sayın İlham Aliyev'in ziyareti sırasında üst düzey bürokratlar ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir heyet Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin yeni bir boyutuna ulaşma konusundaki uluslararası yükümlülükleri de dikkate alarak, serbest dolaşım ile serbest uygulama ve tercihli bir ticaret anlaşması imzalandı. Bu, ticaret koşullarının her iki ülke için çok önemli olduğu ilk adımdır. Öte yandan Gül'ün Bakü'de imzaladığı Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması Uygulama Planı, serbest ticaretin geliştirilmesi için yasal bir temel olarak görülebilir. Belirli projelere dayanan bu Uygulama Planı gecikmeksizin uygulanmalıdır. Serbest ticaret ve mürtedlerin pratiğe dönüşümü Serbest dolaşım sadece Türkiye-Azerbaycan ilişkileri açısından değil, aynı zamanda Türk Orta Asya açısından da çok önemlidir (Bağırzade E, 2014).

Ulaştırma alanındaki çözümler ve öneriler - Gümrük, vize ve ticaret ilişkilerini etkileyen benzer alanlarda, özellikle ulaştırma alanında projeler geliştirmek uygun olacaktır. Bunların en önemlisi Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi (BTC). BTC, Asya ile Avrupa ve Avrupa demiryolu ağı arasındaki en önemli bağlantılardan biri olacak ve Çin ile Kazakistan'ın Doğu Hazar Denizi'ndeki Aktau limanı ile batıda Boğaz'dan geçen Marmaray boru hattı arasındaki demiryolu hattı olacaktır. BTC, Asya ve Avrupa arasında yolcu ve yük taşımacılığı alanında yeni fırsatlar sunarak, Bakü-Hazar-

Türkmenbaşı-Almati-Çin güzergahı üzerinden Trans Asya demiryolu ağının bir parçası olabilir. Bu proje kısa süre önce Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilerin büyük bir bölümünü oluşturan ulaşım ve ulaştırma sorunlarını ele almak ve özellikle karşılıklı ticaretin büyümesinde büyük bir sıçrama için uygun bir zemin oluşturmak amacıyla başlatılmıştır.

Gümrük alanında karşılaşılan sorunlara ilişkin çözümler ve öneriler - sadece Azerbaycan'a ithal edilen hammadde ve yarı mamul ürünlerde iskontoların uygulanması değil, aynı zamanda yatırım amaçlı ithal edilen araç ve gereçlere gümrük vergisi uygulamalarının uygulanması yeni yatırımların teşvik edilmesi açısından önemlidir. Toptan ve perakende ticarete fazladan ödenen KDV tahsilat mekanizmasının etkin bir şekilde kullanılmaması mümkündür ve fazla ödenen KDV'nin ithal KDV ile değiştirilmesi için bir çözüm olabilir. Gümrükte yaşanan ve önceki dönemlere göre azalmaya meyilli olan bu sorunların üstesinden gelmek, zamana ve otomasyona, diğer bir deyişle insan unsurunun etkisini olabildiğince en aza indirmeye bağlıdır. En azından bu anlamda, bu rekabet, gümrüklerde karşılaşılan bazı sorunların Türk şirketleri tarafından sürdürülmediği düşünüldüğü için olumlu bir durum yaratmaktadır.

Azerbaycan'da bankacılık ve ödeme çözümleri - ticaret hukuku, vergi hukuku, icra iflas hukuku, rekabet hukuku ve sermaye piyasası hukuku alt yapısı konularında sorunlar ve öneriler hazırlanmalıdır. Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmayı hedefleyen Azerbaycan, Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanunu gibi dış ticaret için yasal alt yapıyı oluşturan kanunlarda uluslararası standartlara ulaşmak için önemli adımlar atılmalıdır. Bankacılık Hukuku ve Gümrük Mevzuatı. Azerbaycan mahkemeleri tarafından alınan kararların uygulanmasında sorunlar olduğu için, iki ülke arasındaki işadamlarının sorunlarını çözmek için bir Tahkim Enstitüsüne ihtiyaç vardır. Bir tahkim mekanizmasının başlatılması, bankacılık düzenlemeleri ve karların devri önemli bir adım olacaktır. Para transferleriyle ilgili kısıtlamaları ve sorunları çözecek olan bu uygulama ile para rejiminde daha fazla serbestleşme mümkün olacak.

Devlette sürekli ilkesine ve hakların korunması ilkesine uygunluk, ticaret ve ekonomik anlaşmalarla ilgili ödeme planlarındaki sorunlara çözüm olacaktır. Ayrıca bölge için bir Sigorta Birliği kurulmalıdır.

Diğer çözüm ve önerilerin sunulması - Türkiye, sektör veya proje tabanı açısından stratejik öneme sahiptir, Türkiye şirketin kalitesi ve ihrac ettiği ürünler açısından yetersiz olması önemlidir. İki ülke arasındaki mevcut ekonomik ilişkiler bekleniyor ve bu konuda bazı boşluklar var. Genel olarak, ilişkiler yalnızca liderlerin inisiyatifi üzerine kurulmaz. Sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri ve diğer sivil toplum kuruluşları arasında belirgin bir bağlantı yoktur. İki ülke arasındaki ilişkilerin beklenen düzeye ulaşması için bu boşluklar doldurulmalıdır. Ayrıca, ziyaretleri ve temasları geliştirmek için atılan adımlar konjonktürden ziyade planlı ve sürdürülebilir bir strateji haline gelirse, iki ülke arasındaki ilişkilerdeki boşluğu doldurabilir. Son olarak, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin yoğunluğu ve sorunun her iki taraf için herhangi bir zamanda çözülmesine izin veren tüm gerçekleri içermesi, her iki tarafı da desteklemek için adımlar atılmaktadır. Uluslararası ilişkilerin temel ilkelerinden bağımsız olarak nelerin alınması gerektiğini belirlemek yararlıdır. Ayrıca, gösterinin ekonomik ve ticari ilişkilerinin yoğunluğu ile ayırt edilmesi, coğrafi, kültürel ve tarihi yakınlık arasındaki bir kardeşlik olarak, Azerbaycan ve Türkiye asla göz ardı edilmemelidir.

3.3. Azerbaycan-Türkiye arasındaki iktisadi ilişkiler için atılan stratejik planlama

Azerbaycan-Türkiye arasında stratejik planlamaya baktığımız zamanı burda 6 Kasım 2007'de Bakü'de imzalanan ve Şubat 2008'de onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında uzun vadeli ekonomik işbirliği programı ve uygulama planı" kişisel ilgimizi sunmaktadır. Bu gibi program ve planların yapılması, sonraki yıllarda iki ülkenin iktisadi ilişkilerine katkı sağlayacaktır:

- 1) Azerbaycan ve Türkiye devleti ticaret ilişkilerin büyütülmesi için uluslararası yükümlülükler ve ulusal yasalar çerçevesinde sivil tarife engellerinin kaldırılması;
- 2) İki ülke arasında tercihli bir ticaret anlaşmasının imzalanması;
- 3) Ekonomik ve ticari faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek sorunların hızlı ve adil bir şekilde çözümü için iki ülkenin özel şirketleri arasında bir çalışma grubunun oluşturulması;
- 4) Ülkelerin gümrük birimleri, tarım kurumları, bankalar ve borsalar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi;
- 5) İki devlet arasındaki işbirliği geliştirilecek ve gerektiğinde bilgi, deneyim ve uzman alışverişi sağlanacaktır;
- 6) Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütüne katılımı, Türkiye ile devam eden bir konsültasyon süreci yürütülmüştür;
- 7) Azerbaycan'da "Azerbaycan-Türkiye Serbest Ekonomik Bölgesi" nin kurulması ile ilgili projelerin araştırılması ve geliştirilmesi;
- 8) Azerbaycan'da bilgi teknolojileri ile ilgili "Serbest Ekonomik Bölge - BT Teknopark" oluşturulması alanında işbirliği;
- 9) Ortak turizm projelerinin uygulanmasında her iki ülkeden yatırımcıları teşvik etmek.

Tercihli Ticaret Anlaşması, iki ülke arasında değiş tokuş edilen belirli mallar üzerinde tercihli tarifelerin uygulanmasını öngörmektedir. Her iki ülkede böyle bir anlaşmanın imzalanması için tam ekonomik entegrasyon sağlanması daha sonra serbest bir ekonomik bölgenin kurulması ve Azerbaycanla Türkiye arasında gelecekte tek bir pazarın kurulması için önem taşımaktadır. Son on yılda ülkelerde yeni dernekler ve birlikler kurulmuş ve güçlendirilmiştir. Azerbaycan-Türkiye İşadamları Birliği (ATİB) de vizyon, stratejik eylem, geniş katılım ve araştırma yoluyla ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulundu. ATİB, Avrasya, Türkiye ve Azerbaycan'ın gelecekte ortak ekonomik entegrasyon modeli oluşturmak için bölgedeki diğer ülkeler tarafından benimsenebileceğine inanmaktadır (Veliyev C, 2017).

Cumhurbaşkanı sayın İlham Aliyev ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın izlediği ekonomi politikası, her iki ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınması üzerinde doğrudan etkisi olmuştur. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın önderliğinde Türkiye'nin dünyada güçlü bir devlete dönüşmesi ve bölgedeki lider rolü ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü daha da artırmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının işletmeye alınması, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu boru hattı ile dünya pazarlarına ihraç edilen petrol gelirleri nedeniyle Azerbaycanın makro ekonomik istikrarı güçlendirilmiş ve nüfusun gelirinde önemli bir artış gözlenmiştir. Ayrıca Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun hizmete girmesi sonucunda iki ülke arasındaki dış ticaret ilişkileri daha da genişledi. Bu demiryolu hattı sadece iki ülke arasındaki ekonomik bağları güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda Orta Asyadan Türkiye üzerinden dünya pazarına mal transferinde de önemli bir rol oynadı. Son istatistikler demiryolunun her iki ülkeye hem ekonomik, hem de siyasi temettüleri getirdiğini göstermektedir. Son zamanlar istatistiklere baktığımız zaman Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin yıldan yıla geliştiğini de görmekteyiz. 2019'da Azerbaycanı ziyaret eden yabancıların sayısı 2018'e göre 11.4% arttı ve tarihi rekor 3.2 milyona ulaştı. Geçen yıl ülkemize gelenlerin yüzde 10,0'u Türk vatandaşıydı. 2019 yılında Türkiyeden Azerbaycana gelen ziyaretçi sayısı sırasıyla yüzde 8,6% oranında artış olmuştur. İki ülke arasındaki dış ticaret ilişkileri büyümeye devam ediyor. Azerbaycan'ın İtalya dan sonra en büyük dış ticaret ortağı olan Türkiye ile yaptığı dış ticaret cirosu 2019'da 33% artarak 4,5 milyar dolar oldu. Bu gösterge ile Türkiye, Azerbaycan'ın toplam dış ticaret cirosunda 13,54% ile ikinci sırada yer almaktadır. İhracat istatistiklerine bakarsak, Türkiye geçen yıl Azerbaycan ihracat artışında yüksek faiz oranına sahip bir ülkeydi. Böylece 2019 yılında Azerbaycan'ın ülkeye ihracatı yüzde 36 artışla 2,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşti. Türkiye'ye yapılan ihracat, petrol dışı sektörün büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. Artış, yüzde 5,2 artışla yüzde 14,58'e yükselen Azerbaycan'ın toplam ihracatının payında da

gözlenmektedir. Diğer ithalat operasyonlarında Türkiyeden 2019 yılında ithalat 69,9 milyon dolar artarak 1,6 milyar dolar olarak gerçekleşti. Azerbaycan, 2017'den bu yana Türkiye ile dış ticarete olumlu bir dengeye sahiptir. Özellikle 2019'daki pozitif bakiye, 2018'e kıyasla 966,7 milyon dolar artarak son yıllarda rekor 1. 2 milyar dolara ulaştı. 2019 yılında petrol dışı ihracat, 2018 yılının aynı dönemine göre yüzde 16,5 oranında artarak 401,8 milyon dolar olarak gerçekleşti. Türkiye ayrıca Rusya Federasyonu'ndan sonra petrol dışı ihracatta ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Baküye yaptığı ziyarette imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması", dış ticaret cirosunu artırmak için tarihi bir anlaşmadır. Azerbaycanın MDB ülkeleriyle bu pazarlardaki yerel ürünlerin fiyat avantajını etkileyecek serbest ticaret anlaşmaları da var. Rusya Federasyonuna ihracat yapan girişimcilerin serbest ticaret anlaşmasının faydalarından faydalanmaları tesadüf değildir. Türkiye'nin son üç yıldır Azerbaycan'ın ikinci büyük ihracatçısı olarak kalması, bu ülke pazarlarında fırsatlar olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda, belirli ürünlerle ilgili tercihli anlaşma, iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat operasyonlarını daha da artıracaktır. Buna ek olarak, ulusal ekonomi ve ekonominin kilit sektörleri için stratejik yol haritaları, Türkiye Cumhuriyeti ile bir ticaret anlaşması imzalanmasıyla ilgili bir konular içermektedir. Buna ek olarak, 2020-2022 tarihli ve 11 Eylül 2012 tarihinde imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Teknik Düzenleme, Standardizasyon, Uygunluk Değerlendirmesi, Akreditasyon ve Metroloji İşbirliği Hakkında Mutabakat Zaptı" na ilişkin Eylem planının uygulanması sonucunda, her iki ülkenin ürünleri için teknik düzenlemeler ve standartlar uyumlu hale getirilecek, bu da mal ve ürün ticaretinde mevcut belgelerin basitleştirilmesine yol açacaktır. Eylem planı aynı zamanda Türk deneyiminin yaygın olarak kullanılmasına izin verecektir. Avrupa Birliği ülkeleri Türkiyenin ihracatında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun bir nedeni, Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliğinde temsil edilmesidir ve bir başka neden de AB'nin teknik düzenlemelere ve standartlara

uygun olarak mal ve ürün üretilmesidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bu alandaki uzun yıllara dayanan deneyimi, Azerbaycan mal ve ürünlerinin AB pazarlarına ihracatını destekleyebilir. Yatırım açısından Azerbaycan Türkiye'nin en büyük yardımcısıdır. Cumhurbaşkanı sayın İlham Aliyev, Azerbaycanda yaklaşık 4. 000 Türk şirketi faaliyet gösteriyor ve yaklaşık 300 projeye 16 milyar dolar harcadı. Ayrıca Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de belirttiği gibi, Azerbaycan Türkiye ekonomisine 18 milyar dolar yatırım yapmış ve Türkiye Azerbaycan ekonomisine 12,5 milyar dolar yatırım yapmıştır. Türkiye'nin enerji güvenliğinde kilit rol oynayan Azerbaycan, son yıllarda bu yönde büyük projeler hayata geçirdi. Bu nedenle, iki ülke tarafından başlatılan uluslararası öneme sahip başka bir proje olan TANAP projesi, Türkiye ve Avrupa Birliği'ne enerji güvenliğinin sağlanması ve arzların çeşitlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. TANAP yönetiminde Türkiye'ye ilk gaz arzı 2018'de başladı. Başlangıçta, yılda 16 milyar metreküp olacak ulaşım hacminin kademeli olarak 24 milyar metreküpe, ardından 31 milyar metreküpe çıkarılması planlanıyor. 1. 850 kilometrelik TANAP boru hattı, 2020'nin başlarından itibaren Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattına bağlanacak ve Güney Kafkasya Boru Hattı üzerinden Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden Avrupa'ya doğal gaz sağlayacak. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Baküye ziyareti, iki ülke arasında yatırım ve turizmin geliştirilmesinde yeni bir aşamaya yol açacaktır. Bu sürecin temel nedeni "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında karşılıklı vize muafiyeti konusunda anlaşma" dır. Bu anlaşma neticesinde, Türk yatırımcıların Azerbaycan'da piyasayı araştırmak için geçirdikleri günlerde bir sınırı olmayacak ve yatırım faaliyetlerini serbestçe yapabileceklerdir. Buna ek olarak, vizelerin kaldırılması her iki ülkenin vatandaşlarının karşılıklı turizmi için ek teşvikler sağlayacaktır ve bu da elbette her iki ülkenin turizm endüstrisine katkıda bulunacaktır.

SONUÇ

Modern dünya, ekonomik küreselleşmeyle birlikte, bölgesel ekonomik sendikalar da güçlenmektedir. Birbirine yakın ülkeler ticari ve ticari olmayan iktisadi ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu, ekonomiler arasındaki Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin bir örneğidir. İki ülke, özellikle Azerbaycan arasındaki işbirliğini birkaç aşamaya ayırabiliriz. Bağımsızlığın ilk yıllarında, ani sınırların açılmasıyla duygusal temelli ilişkiler kuruldu ve bu ilişkiler ekonomiye sadece küçük ölçekli ticaret yoluyla yansıtılmasına rağmen, bu ilişkiler pragmatik ve geniş anlamda daha geniş bir alanı kapsamaya başladı. Kafkasya bölgesinin stratejik önemi olan Türkiye, Türk dünyasının Azerbaycan'a doğru istikamette ilk çıkış noktası ve Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkileri dikkate alarak Türk kültürünün Türkiye'ye yakınlığı olan köprüdür. Birkaç yıl öncesine kadar, ekonomik ilişkiler ve bazı yarı mamul ürünlerin Türkiye'den Azerbaycan'a hammadde ihracatı genellikle çeşitli alanlarda petrol dışı yatırımlar yapılıyordu. Şimdi Azerbaycan'dan Türkiye'ye büyük bir yatırım ve nispeten büyük bir ihracatın uygulanması, ekonomik ve hatta sosyal projelere büyük bir yatırım olarak görülebilir. Türkiye 15% yatırım yaparak Azerbaycan'ın en büyük yatırımcılarından biridir. Enerji sektörüne en fazla yatırım yapan ülkeler Türkiye dışında, diğer ülkeler genel olarak Azerbaycan'ın en karlı sektörü olan enerji sektörünü tercih ediyorlar. SSCB'nin çöküşünden sonraki ilk 10 yıl içinde Azerbaycan'da Türk sermayeli 1267 şirket kuruldu. Üçüncü ülkelerin gelirlerini ve yurtiçi gelirleri sermaye olarak yeniden kullanımını dikkate alırsak, Azerbaycan'daki Türk sermayesinin toplam miktarı 5,6 milyar dolardır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki yeni enerji ilişkileri, yeni alternatif enerji kaynakları gelişmektedir. Azerbaycan'daki bu koşullar Türkiye'nin zengin bilgi ve teknolojisini gerektirir ve Türkiye'nin Azerbaycan'da alternatif enerji kaynaklarına ihtiyacı vardır. İkili ilişkilerin geliştirilmesi için ekonomik alana özel dikkat gösterilmelidir. Bugün ülkeler arasında yüksek düzeyde ekonomik işbirliğine ihtiyaç vardır. Özellikle her iki ülkedeki küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında daha yakın

işbirliğine ihtiyaç vardır. Ticari maliyetler karşılıklı olarak azalır, bürokratik engeller kaldırılırsa ve etkili bir ortam yaratılırsa, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde büyük bir iyileşme olacağına inanıyoruz. İktisadi ilişkilerin teorik olarak değerlendirilmesinden faydalanılabilecek mevcut ilişkiler ve beklentiler açısından değerlendirilmiştir.

Teorik olarak, küreselleşmenin modern çağda olduğu, dünyadaki hiçbir ülkenin onsuz gelemeyeceği bir gelişme aşamasına ulaştığı sonucuna varıyoruz. Bugün hiçbir ülke dünya ekonomisine yakın değildir ve iletişim olmadan ekonomisini geliştirme sağlayamaz. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan, Türkiye ve diğer ülkelerle ekonomik ilişkiler kurmuş, mevcut gelişmelerle kredi ve yatırımlar sağlamış ve bu sonuca varmamızı sağlamıştır. Uluslararası emek ve değişim alanında, özellikle farklı ülkeler tarafından üretilen modern uluslararası uzmanlık ve işbirliğinin mevcut seviyesi, ekonomik ilişkilerin uluslararası anlaşma ve ulusal ekonomilerin korunmasına yol açmaktadır. Bütün bunlar, ülkeler arasındaki ekonomik bağların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi nedeniyle mümkündür. Bu nedenle, Azerbaycan'ın dış ekonomik ilişkilerinin ana yönlerinden biri, yabancı ülkelerle ikili ve eşit ekonomik işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesidir. Kardeş Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın dış ekonomik ilişkilerinin kuruluşunda potansiyel ortaklardan biridir. İki ülke arasındaki ilişkileri inceleyerek, modern zamanlarda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik işbirliği birçok alanda gelişmektedir. Ancak son yıllarda özellikle dış ticaretin gelişimi ve daha fazla yatırım açısından Azerbaycan ile Türkiye arasında ekonomik işbirliği. Türkiye ile olan ticari ilişkilerin analizi, ülkenin bir dış ticaret olduğunu göstermektedir. Yatırımları değerlendirirken Türkiye, bu alanda Azerbaycan'ın en yakın rakiplerinden biridir.

Böylece Türkiye, ortak girişimde birinci sırada yer alıyor. Yabancı sermayeli 927 işletmeden 392'si ve ülkede faaliyet gösteren 293 ortak girişimden 78'i Türk girişimcilerle birlikte kuruldu. Azerbaycan'da ortak girişimlerin üretiminde de bir Türk ortaklığı var. Genel olarak, üretim alanındaki ortak girişimler üretimin 55%'ini,

endüstriyel üretim alanındaki ortak girişimler ise Türk ortak girişimlerinin toplam üretiminin 45%'ini oluşturmaktadır. Ekonomik alanda imzalanan anlaşmalar büyük önem taşımaktadır. Aşağıdaki önerileri geliştirme amacıyla kullanılmasını uygun buluyorum.

1) Bazı ürün ve ürünlerde "serbest ticaret" konulu bir anlaşma imzalayarak karşılıklı ticaretin kısmen serbestleştirilmesi. Bu ürünlere dayalı ekipman ve teknolojik süreçler, özellikle Azerbaycan'da üretilen son ürünler dahil edilmelidir.

2) Her iki ülkede daha fazla kalıcı sergilerin gerçekleştirilmesi. Bilindiği üzere Azerbaycan'da üretilen yerel hammaddeler ve ithal edilecek yarı mamul ürünlere dayanmaktadır. Bu yarı-mamul bir ürün ve böylece Türkiye dahil diğer ülkelerde teknik ürün üretimi analogları arama ihtiyacını yaratır. Üretim Alanında Türkiye ile İlişkiler Türk üretiminin yoğunlaşma için emtia yapısı ile tanışmak bu tür sloganlar oluşturmak için, özellikle üretilen malları tercih etmek bu iki ülkenin ulusal ekonomisini karşılıklı tamamlanma yönü üzerinde olumlu bir etkisi olabilir.

3) Ulaştırma sektöründeki bağların güçlendirilmesi. İyi bilindiği gibi Azerbaycan'ın kuzeyindeki yolların kullanımı çeşitli faktörlerle sınırlıdır. Bu yön Azerbaycan'a tamamen açık olsa bile dünyaya ve yabancı gelişmiş ülkelere doğrudan erişimin sınırlıdır. Bu seçeneklerden en uygun olanı Azerbaycan - Türkiye - Gürcistan üzerinden ulaşımın geliştirilmesidir.

4) Kredi sermayesinin aksine, girişimci sermaye sonraki ödemededen devlet sorumlu değildir. Doğrudan diğer tarafta ve portföy yatırımlarının cazibesi ve gerçekleştirilmesi, ardından geri ödemeleri yatırımcı doğrudan kendini haklı çıkarmakla ilgileniyor.

5) Türkiye'nin ekonomik olarak aktif bölgesindeki yatırım fırsatlarının tanınması ve aynı zamanda bu kampanyanın Azerbaycan'da yürütülmesi;

6) Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin, özellikle yatırım ilişkilerinin koordinasyonu ve "Azerbaycan-Türkiye Ekonomik / Yatırım Danışma Konseyi" nin mevcut duruma ilişkin periyodik revizyonu;

7) İki devlet arasında tercihli gümrük tarifelerinin uygulanması ve gümrük rejimi kurallarının azaltılması;

8) Karşılıklı vize gereklilikleri bir dereceye kadar kaldırılmıştır ve BDT de uygulanan vizesiz rejim hala yürütülmektedir;

9) Azerbaycan ve Türkiye arasındaki sosyo-ekonomik alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasında ortak projelerin uygulanmasını teşvik etmek.

KAYNAKÇA

Azerice kaynaklar:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında strateji araşdırmalar mərkəzi,(2011). “Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri” (1991-2016), Bakı- Nəşriyyat.
2. Cahangirli, Hacı Cahangir (2006). “Müasir Dövrə Azərbaycan Türkiyə münasibətləri”. Bakü. Araz yayınları.
3. Əliyev. S. İ,Eminov. A. N,Süleymanov. E. B,Ələsgərova. F. G (2016). “Beynəlxalq maliyyə təşkilatları və Azərbaycan”Bakı. “Zərdabi-Nəşr” MMC Nəşriyyat
4. Hacıyeva Ş. Ş. (2011) “Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığı beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Tarix və onun aktual problemləri”. Bakı, №2, s. 201-205.
5. Abbasov.M. (2000). “Azərbaycan Türkiyə əməkdaşlığının perspektivləri” Azərbaycan Respublikası XIƏM, 2000
6. Süleymanov. E, Osman Nuri Aras. (2016). ”Azərbaycan İqtisadiyyatı” Bakı
7. Şirəliyeva E. , Əsədova S (2008). “Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri”. M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı. . s 115.
8. Vəliyev, Cavid, (2017). “Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri”. 1991- 2016”, Bakü, Çarşıoğlu nəşriyyatı,s 99-100.

Türkce kaynaklar:

1. Abdullayev. M (2000). “Azərbaycan ile Türkiyə arasındakı diplomatik politik ilişkilerin özellikleri”. sayı 331, s. 10-17.
2. Aslanlı Araz, Hesenov İlham (2005). “Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası. Ankara. Platin yayınları.
3. Bağırzade,E (2014). :”Azerbaycan-Türkiye ortak ekonomik projelerinin stratejik önemi ve bölgesel yansımaları”. İstanbul. Yeditepe yayınevi,s 201-227
4. Bilge Söyleşi (2009). “Türkiye Azerbaycan İlişkileri”. Bilgesam yayınları .

5. C. Cem Oğuz (2010). "Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve ermenistan faktörü". Baskı, Semih Ofset YT yayıncılık.
6. Demir, F. Ali (2004). "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası, Türk dış politikasının analizi". Faruk, der yayınları, İstanbul.
7. Dinçer Osman Bahadır, Habibe Özdal, Hacali Necefoglu (2010). "Yeni Dönemde Türk Dış Politikası". Ankara. USAK yayınevi.
8. Ergün Ayça (2007). "Türkiye-Azerbaycan ilişkileri". İstanbul, say 241-267
9. Kalafat, Yaşar ve Aslanlı, Araz (2006). "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, 21-ci yüzyılda Türk dış politikası". PFMC Nəşri, Bakı.
10. Kalafat, Yaşar, Aslanlı Araz (2015). "Türkiye Azerbaycan ilişkileri içinde Türk dış politikası". s 382-396.
11. Karaoğlu Arslan, O. Kamal (2004) "Azerbaycan'ın doğal kaynakları ile ekonomik potensiyali karşısında Türkiye'nin dış ticaretinin gelişme olanakları" Ankara.
12. Oğuz, Cem (2010). "Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü". Ankara
13. Seyidoğlu Halil (2013). "Uluslararası ticaret". Eskişehir. 1. Baskı
14. Şanlı Bahar, Hobikoğlu Elif Haykır (2015). "Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler". Celalabat yayınları.
15. Veliyev Cavid (2012). "Azerbaycan-Türkiye Dostluk, Kardeşlik Ve Strateji Ortaklık", Berikan yayınevi, Ankara.
16. Yılmaz. B (2012). "Azerbaycan Dış Politikası ve Türkiye". Çankırı, ÇAVSAM Yayınları. s. 47-49.
17. Yılmaz, Reha (2010). "Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde Son Dönem". Bahar yayıncılık. s. 26 .

İnternet kaynakları

1. https://www.academia.edu/36563583/Az%C9%99rbaycan-T%C3%BCrkiy%C9%99_%C6%8Flaq%C9%99I%C9%99ri_Son_20_ild%C9%99_U%C4%9Furlar_v%C9%99_%C4%B0mkanlar?auto=download
2. <http://politikaakademisi.org/2019/02/05/turkiye-azerbaycan-muttefikliginin-onundeki-firsat-ve-engeller/>
3. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://unec.edu.az/application/uploads/2018/11/T-RK-YE-AZERBAYCAN-L-K-LER-NE-TANAP-PROJES-N-N-ETK-S-.pdf>
4. https://www.academia.edu/36563583/Az%C9%99rbaycan-T%C3%BCrkiy%C9%99_%C6%8Flaq%C9%99I%C9%99ri_Son_20_ild%C9%99_U%C4%9Furlar_v%C9%99_%C4%B0mkanlar?auto=download
5. http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_28.pdf
6. <http://azkurs.org/1-azerbaycan-turkiye-elaeleri-son-20-ilde-ugurlar-ve-imkanlar.html?page=10>
7. <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl9.pdf>
8. <https://www.serkagov.tr/assets/upload/dosyalar/a9c6941d9db77abf831d09b39e675ecc.pdf>
9. https://www.researchgate.net/publication/331323816_TURKIYE_-_AZERBAYCAN_ILISKILERININ_SON_ON_YILI_2006-2016_KARDESLIKTEN_STRATEJIK_ISBIRLIGINE_UZANAN_YOL
10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/458499>
11. <http://politikaakademisi.org/2019/02/05/turkiye-azerbaycan-muttefikliginin-onundeki-firsat-ve-engeller/>
12. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%C4%B0KA%C4%B0L-ElnurHasanT%C3%9CRK%C4%B0YEAZERBAYCAN%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0.pdf>

13. http://cesran.org/Dosyalar/MAKALELER/GAMZE_GUNGORMUS_KONA_Turkiye_Azerbaycan_Iliskileri.pdf
14. <https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf>
15. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%C4%B0KA%C4%B0L-Elnur-Hasan-T%C3%9CRK%C4%B0YE-AZERBAYCAN-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0.pdf>
16. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/165784>
17. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/195.pdf>

EKLER

Ek-1

Tablo 4: Azerbaycan'ın Türkiye'den madde gruplarına göre ithalat rakamları (milyon dolar)

No	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	387.142.502	345.095.664	196.285.975	140.258.770	208.985.335
2	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	265.127.176	271.959.746	148.226.145	101.510.815	132.496.050
3	Plastikler ve mamulleri	258.445.101	269.866.982	174.472.910	109.264.861	114.102.771
4	Demir veya çelikten eşya	259.159.883	240.093.309	147.836.917	74.602.093	96.744.279
5	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar	221.112.899	224.338.082	129.510.744	62.356.438	52.258.62
6	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	96.225.864	90.175.765	68.457.472	29.310.199	51.709.384

7	Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar,bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları	71.058.162	79.355.999	70.934.140	42.807.893	43.646.46
8	Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan eşya	52.690.189	47.738.611	38.287.884	34.926.668	35.589.229
9	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	37.029.494	36.641.880	25.912.123	26.523.349	33.375.951
10	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	64.790.398	47.163.573	35.608.685	49.479.785	32.536.082
11	Çeşitli mamul eşya (hijyenik havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	64.881.655	65.596.298	66.889.287	36.45.454	29.614.169

12	Debagat ve boyacılıkta kullanılan h�lasalar, tanenler, boyalar, pigmentler,vb, vernikler, vb, macunlar, mürekkepler	54. 249. 050	51. 608. 476	42.846. 600	30.519. 700	28.254.700
13	Demir ve elik	142. 267. 198	107. 376. 249	58. 826. 195	22.860. 250	27. 981. 091
14	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	40. 775. 955	46. 227. 554	42.588. 952	24.140. 247	26. 840. 261
15	Eczacılık �r�nleri	29. 737. 049	30. 144. 145	31.805. 329	22.653. 130	26.452.044
16	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	66. 248. 663	70. 502. 601	59.388. 719	25.115. 984	24.682.117
17	Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	16. 716. 889	65. 923. 965	45. 461. 445	52. 076. 174	23. 820. 970
18	örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	11. 986. 535	16. 119. 509	15. 734. 471	31. 172. 172	19. 702. 468
19	Adi metallerden çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	30. 875. 275	33. 930. 268	23. 164. 852	16. 967. 926	18. 970. 560
20	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	77. 869. 477	70. 467. 184	42.396.053	19.418. 768	18. 218. 372
21	Kauçuk	33. 206. 317	31. 252. 248	18. 728. 287	13. 901. 396	16. 836. 723

Kaynak: Azerbaycan Devlet statistika komitesi, Azerbaycan'ın dış ticaret statistik toplamı, 2019

Tablo 5: Azerbaycan'ın Türkiye'den sanayi sektörü ürünlerinin ithalat rakamları (milyon dolar).

No	Ürün adı	2014	2015	2016	2017	2018
1	Demir veya alaşımsız çelikten profiller	10.639.518	11.593.430	8.164.907	3.892.161	7.237.023
2	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatta kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelikten sac, çubuk, vb.	134.540.561	126.770.617	70.640.004	30.172.333	49.670.296
3	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler, rezistanslar	25.360.580	27.094.722	11.406.217	8.439.376	9.756.720
4	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar ve ısı pompaları	35.969.650	34.685.490	19.829.738	9.787.405	16.600.001
5	Esaslı sentetik polimerler ve ya tabii polimerler olan, susuz bir ortamda eriyen veya dağılan boya ve vernikler	22.421.040	21.242.760	20.599.702	16.059.815	13.124.351
6	Ev veya çamaşırhane tipi yıkama makinaları (yıkama ve kurutma tertibatı bir arada olanlar dahil)	8.413.260	11.049.313	5.065.854	2.457.859	4.599.502
7	Seramikten döşeme karoları, kaldırım taşları, mozaik küpler, vb. ve bitirme seramikleri	2.576.049	4.730.106	2.342.365	598.256	5.244.888

8	Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	124. 459. 059	142. 215. 840	78. 564. 932	39. 109. 587	26. 303. 549
9	izole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler; tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber optik kablolar	64. 417. 576	62. 242. 229	35. 956. 291	17. 221. 867	20. 277. 776
10	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları (manşon, nipel, dirsek, flanşlar, vb.)	45. 876. 835	40. 190. 979	23. 133. 048	9. 866. 032	13. 884. 196
11	Binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dahil)	6. 572. 777	18. 196. 267	2. 861. 718	603. 400	1. 457. 687
12	Elektrik transformatörleri, statik konvertörler (örneğin; redresörler) ve indüktörler	18. 854. 321	21. 734. 652	12. 879. 714	15. 045. 678	10. 486. 946
13	Sabunlar, yüzey aktif organik ürünler ve müstahzarlar	19. 623. 832	19. 724. 059	14. 646. 537	8. 628. 607	7. 941. 205
14	Plastikten inşaat malzemesi	15. 595. 470	13. 383. 963	10. 785. 448	3. 892. 969	4. 333. 665

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Tablo 10: Türkiye'ye Azerbaycan'dan ihraç edilen bazı ürünler (milyon dolar).

No	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	322. 700	236. 739	300. 788	210. 250	369. 000
2	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	128. 554	-	447	423. 202	17. 009
3	Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	1. 082. 227	2. 341. 093	481. 593	7. 200	82. 550
4	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	115. 018. 767	36. 425. 272	19. 653. 858	47. 095. 483	21. 060. 020
5	Organik kimyasal ürünler	8. 527. 861	32. 710. 146	26. 869. 222	16. 526. 927	38. 006. 252
6	Plastikler ve mamulleri	52. 793. 886	69. 720. 351	62. 560. 397	80. 267. 228	73. 810. 166
7	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	16. 384. 370	12. 936. 976	6. 805. 785	11. 178. 548	10. 707. 996
8	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	5. 871. 598	-	9. 288. 535	11. 743. 289	42. 684. 942
9	Demir ve çelik	-	12. 981	210. 782	7. 680. 501	33. 110. 486
10	Demir veya çelikten eşya	484. 633	303. 631	297. 383	129. 862	1. 226. 537
11	Bakır ve bakırdan eşya	11. 888. 284	5. 813. 020	11. 591. 978	13. 760. 847	24. 001. 331
12	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	105. 675. 983	117. 421. 007	67. 844. 724	71. 452. 481	87. 711. 203
13	Kurşun ve kurşundan eşya	3. 421. 238	5. 566. 491	8. 264. 376	6. 204. 350	1. 196. 666

14	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	522.054	110.071	980.215	188.968	394.457
15	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça aksesuarı	320.617	344.848	1.560.732	140.680	156.034
16	Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	975.960	737.556	1.176.679	192.150	826.254
17	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar	10.724	28.432	99.539	110.437	116.222
18	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	-	628	35.315	19.812	118.196
19	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	24.718	1.240	71.720	445	10.507
20	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	18.537	69.773	60.022	64.708	52.574

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Tablo 8: Azerbaycan'ın Türkiye'den makina sektörü ürünlerinin ithalat rakamları (milyon dolar).

No	Ürün ismi	2014	2015	2016	2017	2018
1	Klima cihazlarının aksamparçalar	4.982.390	5.795.863	4.794.666	2.370.372	1.172.719
2	Diğer taş, toprak, metal cevheri vb. için makine ve cihazlar	5.611.522	4.003.446	1.513.568	1.210.466	570.251
3	Ağaç, kemik, sert plastik vb. işleyen diğer makineler	1.594.927	1.077.245	227.859	296.852	564.815
4	Merkezi ısıtma kazanları	12.984.000	14.807.774	6.100.196	3.858.366	9.787.618
5	Diğer küreyici, yükleyici, ekskavatörler	2.426.133	922.894	396.007	41.000	395.634
6	Toprak, taş, cevher vb. ayıran, yıkayan vb. makinelerin parçaları	5.404.199	4.383.400	3.705.602	1.683.346	1.365.373
7	Hububat; baklagilin öğütülmesi, işlenmesi için makine; cihazlar	2.425.670	2.434.993	426.108	4.267.155	2.697.544
8	Kovalı, kepçeli, kürekli, kıskaçlı vb. makinelerin aksam parçaları	3.129.166	1.569.225	1.047.106	1.445.631	992.580
9	Mineral maddeleri bitümenli karıştırmaya mahsus makineler	3.701.507	335.204	374.747	378.272	335.746
10	Çayır biçme makinaları traktöre takılan kesme çubukları dahil	1.868.855	1.470.697	927.721	281.761	863.060

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2019

Tablo listesi

Tablo 1: Bir çalışanın bir günde üretebileceği rnler.....	17
Tablo 2: Bir iş günü içerisinde üretilebilecek rnler.....	18
Tablo 3: Azerbaycan-Türkiye ticaret tablosu.....	40
Tablo 4: Azerbaycan'ın Türkiye'den madde gruplarına göre ithalat rakamları.....	77
Tablo 5: Azerbaycan'ın Türkiye'den sanayi sektörü ürünlerinin ithalat rakamları..	80
Tablo 6: Azerbaycan'ın Türkiye'den tarım ve gıda sektörü ürünlerinin ithalat rakamları.....	45
Tablo 7: Azerbaycan'ın Türkiye'den tekstil sektörü ürünlerinin ithalat rakamları..	46
Tablo 8: Azerbaycan'ın Türkiye'den makina sektörü ürünlerinin ithalat rakamları.	84
Tablo 9: Azerbaycan'ın Türkiye'den motorlu kara taşıtları ve yedek parçaları ithalat rakamları.....	48
Tablo 10: Türkiye'ye Azerbaycan'dan ihraç edilen bazı rnler.....	82
Tablo 11: Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihraç olunan sanayi rnleri.....	49
Tablo 12. Azerbaycan'dan Türkiye'ye madencilik sektörü ürünleri ihracat rakamları.....	50
Tablo 13: 2014-2018 yıllar arasında Türkiye'ye yapılan ihracat rakamları.....	51
Tablo 14: Azerbaycan'ın yıllara göre Türkiye ekonomisine yönelen Yatırımlar.....	52